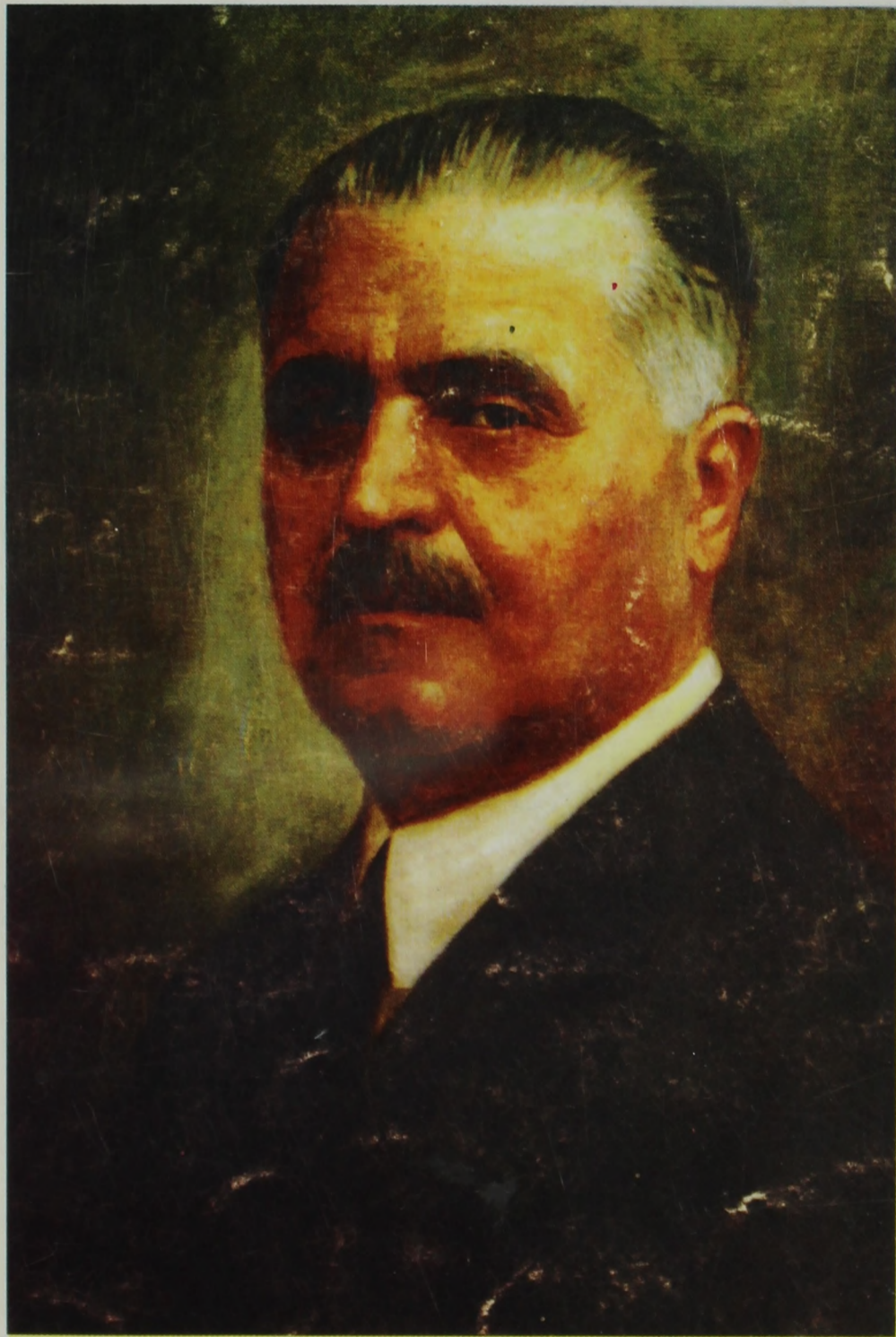

ARADUL CULTURAL

PERIODIC AL INSPECTORATULUI PENTRU CULTURĂ AL JUDEȚULUI ARAD

ARAD
ANUL II, NR. 2/1995

Periodic editat de
MINISTERUL CULTURII
prin Inspectoratul
pentru cultură al județului Arad
ISSN - 1223 - 4834

Coperta I
VASILE GOLDIȘ
pictură în ulei

Redacția și administrația:
B-dul Revoluției nr. 103
telefon/fax: 211-743

Secretariat și machetare
Cătălin Ionuțas

Tehnoredactare
computerizată,
tipar

TRINOM S.R.L. ARAD

Str. I.R. Șirianu nr. 29
telefon: 275907; 281707

SUMAR

Rugăciune Nicolae Nicoară-Horia	pag. 1
1 Decembrie 1918 Ștefan Marinescu	pag. 2
O insignă din timpul Marii Uniri a românilor din 1918 prof. Augustin Mureșan	pag. 4
Fapte de recunoștință "netrecătoare", de multă vreme uitate E. Criste	pag. 7
Societăți cultural-literare românești din Transilvania în sprijinul Marii Uniri prof. dr. Iulian Negrilă	pag. 10
Vasile Goldiș, despre importanța cultivării limbii române prof. dr. Gheorghe Șora	pag. 15
Cântec la Marea Unire, Dor de Alba, Ne-am unit și ne unim cu țara, Și iarăși Decembrie vine ..., versuri de Nicolae Nicoară-Horia	pag. 18
Dr. Constantin Missici - un fiu de seamă al patriei Dan Demșea	pag. 20
Blazonul familiei Misici Dimitrie Stoi	pag. 23
Un învățător slovac militant pentru unirea Transilvaniei cu România Andrei Caciora	pag. 24
Preotul Ștefan Crișan Colonel (r) Deaconu Nicolae	pag. 26
Avram Iancu în tradiția populară prof. Septimius Păcurariu	pag. 28
Caii lui Sân-Toader Lucian Ienășescu	pag. 30
"Călușarul de la Bocsig" Constantin Cismaș	pag. 35
O biografie exemplară, George Vancu (1919 - 1993) Petru Gherman	pag. 37
Cartea franceză în România în colecția unui bibliofil Cronicar	pag. 39
Ținutul arădean în filele unei lucrări de arheologie Liviu Mărghitan	pag. 41

Rugăciune

Binecuvântează Doamne, țara aceasta, vatra, casa și oamenii ei. Știu că harta sufletului nostru nu ți-e străină! Insemnat-ai pe ea cărările Tale din Veacul veacurilor.

O seamă din îngerii Tăi de-aicea se trag. Tu i-ai trimis binecuvântându-ne șesul, și muntele, izvorul și fântâna, aerul pe care-l respirăm și fără de care pulbere am fi.

Învrednicește-ne să fim tulpina prin care curge mierea luminii Gândului Tău și rădăcinile aceluiasi Unic Dor, necuprins și netradus vreodată deplin. Cine suntem, de când și de unde venim?

Aici ne-a fost dată trezirea din somn, cuvântul înflorind pe buzele noastre întru rostirea adevărată a Limbii Române, a graiului nostru în care rugatu-ne-am Tău pe-altarele acestea de piatră sărată. Și alte limbi sunt frumoase, adevărate, cuminți. Dar limba care te naște, laptele ei supt, e fără egal!

Un copil întârcat de la facere rămâne orb în mușenia lui.

Țările au căzut în genunchi și se roagă de bine înaintea munților, munții recunoscători câmpiei pe care își reazămă Cerul.

Câtă frumusețe, câtă-mpăcare în toate!

Și totuși! Obosit pare gândul ...

Proci mincinoși au înnoptat pe la porțile noastre, prevestitori ai răului, încercând să ne-amăgească voința, să ne strecoare în grăul din pâine-ndoiala în ziua de azi și în ceasul de mâine ... Valul ne-apasă pe tâmpile, dar valul va trece spre alte-nserări, lăsându-ne urmă diminețile clare din rugăciunile noastre.

Stingerea dacă va fi să fie vreodată, fi-va întru o nouă Aprindere. Flacăra limpezeste lamura din noi.

Țartă-i pe cei care plâng, plângându-se, binecuvântează-i pe cei care plâng bucurându-se de pacea aceasta mai presus decât toate. Se-aud căzând în liniște caisele și piersicile coapte.

Râni dulci poartă aerul în căderile lor.

Clipa aceasta e unică și neprețuită. Să nu treacă pașii noștri nepăsători și străini pe lângă adevărul ei. Clipa cea repede!

Vremurile sunt tulburi și grele. Cum norii nu se surpă sub greutatea ploii, precum a fost scris, credința neamului acestuia nu se va prăbuși în hăurile istoriei, dăinându-l în văzduhurile ei. Simt, presimt că el este un Neam ales Tău, de-aceea încercările sunt nemăsurate ...

Binecuvântează, Doamne, Țara aceasta! ...

Nicolae Nicoară-Horia

210.178 int 121
clătu' la Horia

228803/320 col SP11/14

1 Decembrie 1918

Vedere panoramică a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia

Despre însemnătatea actului istoric de la 1 Decembrie 1918 în conștiința poporului român s-a scris foarte mult. Arădean fiind, nu pot trece însă peste aprecierile vis-a-vis de acest eveniment făcute de marele patriot și participant direct la acesta și anume Vasile Goldiș cu ocazia aniversării în anul 1933 a 15 ani de la realizarea României Mari: "În istoria poporului român, ziua de astăzi va fi pentru toate veacurile viitoare cea mai frumoasă sărbătoare. Fiindcă la 1 Decembrie 1918, Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Tara ungurească - prin reprezentanții ei îndreptățiți, adunați la Alba Iulia - au decretat unirea lor și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România.

Pentru toate veacurile rămâne gloria Aradului că adunarea națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918 a fost concepută și convocată aici de la Arad. Organizarea ei s-a făcut de arădeanul

și bunul nostru prieten dr. Ioan Suciș, iar destinul a voit ca propunerea unirii la Alba Iulia s-o facă arădeanul care vă vorbește acum.

Sărbătoarea zilei de 1 Decembrie este înnoirea, an de an, a jurământului nostru de credință pentru unitatea politică nediscutată a națiunii române, între hotarele ei încheiate, pe teritoriile ei, între Tisa, Nistru și Dunăre; înnoirea jurământului nostru de credință în solidaritatea noastră națională, pe deasupra tuturor vremelnicilor deosebiri de religii, de clase sociale, ori de concepții referitoare la organizările împreunei viețuiri a oamenilor. Tara românească vrea să trăiască în veci și în această țară vrem să trăim în veci, ca români împreună.

Iată însemnătatea zilei de 1 Decembrie pentru neamul românesc."

Cele afirmate mai sus de către Vasile Goldiș au fost, sunt și vor fi în veci valabile pentru toate

Delegația Ineului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918

generațiile de români care au urmat și vor veni de acum încolo.

Un document recent descoperit la Arhivele Statului Arad ilustrează modul în care Marea Unire de la Alba Iulia a fost sărbătorită în anul 1919, un an de la împlinirea mărețului eveniment. Este vorba despre nota circulară dată de către șeful resortului cultural al Consiliului Dirigent al Transilvaniei dr. Onisifor Ghibu directorilor de școli și învățătorilor la 29 noiembrie 1919.

“La 1 Decembrie st.n. (18 Noemvrie st.v.) se împlinește un an de la marea adunare națională din Alba Iulia. Pentru poporul românesc din Ardeal, Bănat și părțile ungurene, această zi constituie cea mai mare sărbătoare națională, pentru că ea ne-a adus nu numai libertatea desăvârșită ci mai presus de aceasta unitatea politică cu frații noștri de pretutindeni într-un singur regat românesc. Dar însemnătatea marelui act istoric de la Alba Iulia, se răsfrânge în chip fericit cu deosebire asupra școlii românești, deschizându-i larg porțile culturii naționale integrale, cari veacuri de-arândul i-au fost zăvorâte de sistemul polițial al statului unguresc.

Astăzi avem școală națională, în stat național românesc.

Depinde de noi ca această supremă cucerire izvorâtă din jefra armatei, a Regelui și a poporului românesc, să fie înțeleasă în toată strălucirea ei, prin cea mai stăruitoare muncă morală și culturală a școlii românești de toate gradele.

Cel mai potrivit prilej pentru a infiltra această concepție socială fundamentală a României întregite în conștiința poporului este aniversarea unirii naționale împlinite la Alba Iulia.

Drept aceea, ziua de 1 Decembrie st.n se decretează sărbătoare școlară obligată pentru școlile de toate gradele și de toate categoriile (de stat, confesionale, comunale și particulare) din teritoriul supus Consiliului Dirigent. Lecții nu se vor ține în

această zi. Direcțiunile școlare vor lua măsuri pentru întocmirea programului, corespunzător cu însemnătatea istorică a zilei. În dimineața zilei se va face serviciu religios, unde vor participa toți elevii, în frunte cu corpul didactic. În cuvântarea festivă, după un rezumat al suferințelor poporului românesc, în care se va sublinia unirea de la 1600 îndeplinită de Mihai Viteazul, tot la Alba Iulia, se va stărui asupra actului de la Alba Iulia din 1918, care culminează în realizarea unității noastre politice și a libertății naționale pentru popoarele conlocuitoare.

În același timp se va vorbi și de actul de unire al Basarabiei din 27 Martie (în 27 Noemvrie unirea necondiționată, ca urmare a unirii Bucovinei și Ardealului) și al Bucovinei din 15 Noiembrie 1918. Așa dară în această lună s-a făcut unirea tuturor țărilor desrobite, fapt care confirmă în chip strălucit unitatea de simțire și de ideal a poporului românesc. Se va arăta apoi că România întregită are la baza ei cele două principii mari: libertatea și democrația, pe cari vrea să clădească vecinicia Statului românesc prin muncă, dreptate și moralitate.

Școala este un factor hotărâtor în realizarea acestei opere de idealism național și umanitate binefăcătoare.

Se vor face recitări de poezii patriotice și se vor executa cântece naționale.

La serbarea școlară vor fi invitate autoritățile bisericești, civile și militare și în special poporul de la țară.

Pe clădirile școlare se va arbora steagul național. În general veți stărui, ca serbarea să aibă proporții cât mai impozante spre a face să intre pentru totdeauna în conștiința publică măreția istorică vecinică a unirii de la Alba Iulia.”

ȘTEFAN MARINESCU

Citirea Proclamației Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

O INSIGNĂ DIN TIMPUL MARII UNIRI A ROMÂNILOR DIN 1918

Intre mărturiile istorice din 1918 care au ajuns până la noi se numără și insigna Marii Uniri.¹⁾ Această interesantă mărturie insignologică a fost identificată în 1977 în orașul Arad.²⁾ Deținătoarea insignei originară din comuna Iara, județul Cluj s-a stabilit în Arad în timpul celui de-al doilea război mondial și a păstrat această veche piesă metalică de la părinți ca pe o amintire de mare preț. Mama acesteia, Maria Drăgan, moață de pe valea Ierii a participat în calitate de președintă a Reuniunii femeilor române de pe valea Ierii, alături de numeroși români din Munții Apuseni la marele eveniment petrecut la Alba Iulia.³⁾ Insigna care a fost difuzată cu acel prilej, a fost primită de la protopopul Lucaci.⁴⁾

Primele date despre acest izvor metalic au fost introduse în circuitul științific de specialitate în decembrie 1983 de către muzeograful Octavian Dogariu de la Complexul Muzeal Timiș în revista "Orizont", în care specialistul se referă la aliajul pe bază de zinc din care a fost realizată piesa.⁵⁾

Piesa respectivă aparținând colecționarului Milan Ilin din Timișoara a fost descrisă de către același specialist numismat, la Simpozionul științific dedicat aniversării a 68 de ani de la făurirea statului național unitar român desfășurat sub egida Filialei Arhivelor Statului și a Complexului muzeal județean Timiș care a avut loc la Timișoara în 29 noiembrie 1986.⁶⁾

Insigna de formă oval-verticală (Vezi coperta 3) are dimensiunile de 39 mm x 34 mm. Pe suprafața insignei s-au reprezentat două personaje bărbătești, în picioare, un țaran și un ostaș privind în față, îmbrăcați pentru anotimp de iarnă.⁷⁾ Primul poartă o vestimentație specifică moșilor iar pe cap o căciulă ornată probabil cu o cocardă tricoloră. Redarea în acest fel a personajului din stânga ne sugerează faptul că ar fi vorba de Avram Iancu - Craiul Munților aflat în fruntea zecilor de mii de moși participanți la Marea Adunare de la Blaj din 3/5 mai 1848 când s-a strigat "Noi vrem să ne unim cu țara".⁸⁾ Cel de-al doilea personaj - ostașul - este un infanterist în uniformă militară specifică⁹⁾ dorobanțului¹⁰⁾, purtând căciula cu pană de curcan. El evocă ostașii români, țărani, plecați de la munca

câmpului pentru a participa la luptele din timpul războiului pentru neatarnare a României din 1877-1878.¹¹⁾

Cele două personaje își dau mâna evidențiindu-se și în acest mod hotărât dorința pentru realizarea unității naționale. Este interesant faptul că nici unul dintre persoanele menționate nu poartă armă ceea ce înseamnă faptul că se dorea înfăptuirea visului de veacuri a tuturor românilor - unitatea națională - pe cale pașnică. Considerăm că cele două personaje sugerând pe Avram Iancu și Dorobanțul au fost alese pentru a fi redată pe suprafața insignei deoarece acestea au intrat definitiv în conștiința națională ca simboluri ale luptei românilor pentru independență, unitate și libertate națională. Deasupra și dedesuptul celor două personaje reprezentate s-a scris un text semnificativ: HAI SĂ DĂM MÂNĂ CU MÂNĂ - vers cu care începe "Hora Unirii" compusă de Vasile Alecsandri. În acest context acest vers este de fapt o deviză heraldică.¹²⁾ În dreapta și stânga imaginii s-a înscris data de 18.XI.1918, ziua (în stil vechi) în care potrivit calendarului utilizat atunci de către statul român, a avut loc Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

La marginea insignei sunt două cercuri, unul prelat în interior și altul liniar în exterior.

În partea de sus a plăcuței ovale a insignei este reprezentată o panglică tricoloră românească ondulată, din metal smălțuit redată pe orizontală sub formă de fâșii având capetele despicate. Panglica are culorile tricolorului așezate astfel: roșu în partea superioară, galben la mijloc și albastru în partea inferioară, iar în centru legată cu o fundă de asemenea tricoloră. Despre acest amănunt într-un anunț apărut în ziarul "Românul" din Arad se arată că insigna este ornată în partea superioară cu tricolor.¹³⁾ Insigna la care ne referim se poate prinde cu ajutorul unui ac fixat pe verso. În stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem, locul unde această insignă a fost emisă. Ne raliem opiniei deja exprimate conform căreia aceasta a fost realizată într-un atelier specializat dintr-o reședință de județ (Arad sau probabil Timișoara).¹⁴⁾

Realizarea insignei emblemă, probabil în cursul lunii noiembrie a necesitat un efort deosebit, ea fiind concepută ca o plachetă cu caracter memorial istoric, realizată ca o insignă pentru a fi purtată la piept (la butonieră).¹⁵⁾ În legătură cu acest izvor metalic s-au păstrat și unele informații despre autor.

Astfel într-un alt anunț apărut în ziarul menționat cu privire la "emblema Unirii" se scoate în evidență faptul că realizatorul ei a fost artistul plastic Brutus Haneș.¹⁶⁾

După cum s-a apreciat, ideia realizării unei astfel de insigne s-a născut la Arad în cercurile conducătoare ale Consiliului Național Român Central,¹⁷⁾ cu care autorul a avut strânse legături.¹⁸⁾

Numeroase documente atestă faptul că românii arădeni au acordat o atenție deosebită tricolorului național. La 2 noiembrie 1918 Consiliul Național Român Central lansează apelul "Către națiunea română" care pentru prima dată înscrie în istoria Transilvaniei dreptul fiecărui soldat de-a purta simbolul mândru al suveranității lui naționale, tricolorul¹⁹⁾. Apelul a entuziasmat pe români care au trecut intens la confecționarea și utilizarea tricolorului.²⁰⁾

În articolul "Să purtăm tricolorul", același ziar referindu-se la acest simbol național se adresa astfel cititorilor: "Să purtăm în aceste timpuri de renaștere cu fală mândrul tricolor. Câtă luptă, câte frământări și zbuțumări se leagă de acest semn al românismului din vremurile de apărare".²¹⁾

Din unele anunțuri apărute tot în același ziar, în perioada 25-29 decembrie 1918 reiese că insigna putea fi cumpărată "en gros" de la redacție, iar venitul realizat va fi utilizat pentru scopuri de binefacere, mai ales pentru "ajutorarea orfanilor celor căzuți între 31 octombrie - 10 noiembrie 1918"²²⁾ Desigur în acele zile memorabile purtarea panglicilor²³⁾ și a altor însemne tricolore²⁴⁾ a entuziasmat pe români.

Utilizarea însemnelor tricolore la Arad a fost posibilă fără interdicții până în 29 decembrie când a avut loc vizita generalului francez Berthelot la Arad.²⁵⁾ Atunci după plecarea generalului trupe maghiare profitând de faptul că gărzile românești nu erau înarmate deoarece erau pregătite pentru defilare, provoacă o încăierare și distrug steagurile românești și cele aliate, incidentul soldându-se cu mai mulți morți și numeroși răniți dintre români.²⁶⁾

În legătură cu acest incident printr-o Proclamație emisă în 31 decembrie 1918 se interziceau "arborarea steagurilor și purtarea de insignii ori rozetă, panglici pe braț, etc."²⁷⁾

Prin cele două personaje înfățișate și textul înscris pe insignă se evocă momente importante din istoria românilor: revoluția română de la 1848-1849 (prin figura lui Avram Iancu), războiul pentru

independență din 1877-1878, (prin ostașul-dorobanț), Unirea Principatelor Române din 24 ianuarie 1859 (prin textul "HAI SĂ DĂM MÂNĂ CU MÂNĂ") și Marea Unirea a românilor de la 1918 (prin data 18.XI.1918).

prof. Augustin Mureșan

NOTE

1. Vezi **Octavian Dogariu**, Insigna Marii Uniri din 1918 în "Informația colecționarului de insigne", (Timișoara), nr.VII, 1986, p.6-9 și **Maria Dogariu, Dan Demșea**, O mărturie insignologică de la Marea Unire din 1 Decembrie 1918, în "Revista muzeelor și monumentelor", muzeu, anul XXV, nr.10, 1988, p.46-49.
2. Identificarea acestei piese a fost făcută de către dl. Dan Demșea, muzeograf principal la Muzeul județean Arad. Menționez că la această instituție muzeală în sala Marii Uniri se află expusă o copie a insignei.
3. Într-o emisiune de televiziune posesoarea acestei piese-document a prezentat împrejurările în care mama ei a participat la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia. Mai târziu în 1986 posesoarea insignei relatează spusele mamei sale în legătură cu acest eveniment: "Am fost cu tete-tău de mână la Alba Iulia", vezi, apud Maria Dogaru, Dan Demșea, op.cit., p.46, nota.6.
4. Ibidem.
5. Vezi **Octavian Dogariu**, în revista "Orizont", (Timișoara), nr.48(817) din 2 decembrie 1983, p.1.
6. Idem, Insigna Marii Uniri din 1918, p.6-9.
7. **Maria Dogaru, Dan Demșea**, op.cit., p.47.
8. C-tin Giurescu, Dinu C.Giurescu, Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi, Ed.a II-a revizută și adăugită, Editura Albatros, București, 1975, p.596.
9. În legătură cu această ținută de campanie credem că este vorba despre santinela, vezi și **Cristian Vlădescu**, Uniformele armatei române, București, 1977, p.99-105 și 188-121.
10. Dorobanțul a fost reprezentat pe diferite izvoare istorice din domeniul științelor (auxiliare) speciale ale istoriei, vezi: M.Dogaru, Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol heraldic, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, p.99-154.
11. Vezi: **Gavrilă Săcădat**, Peneș Curcanul - Sergentul Constantin Țurcanu, București, 1970, p.10; **Maria Ioniță**, Considerații asupra identității lui Peneș Curcanul în "Muzeul Național", IV, 3, 1978; idem, Mărturii care conturează imaginea eroului vasluian Constantin Țurcanu, în "Revista muzeelor", XX., 10 1983, p.70-74.
12. **Maria Dogaru**, Devizele în heraldica românească în "Revista Arhivelor" anul LXVII, vol.LIII, nr.2, 1992, p.195-217.
13. Vezi "Românul" (Arad), anul VII din 29 decembrie 1918, p.4.
14. **Maria Dogaru, Dan Demșea**, op.cit., p.47.
15. "Românul (Arad), VII, 25 decembrie 1918, p.4.
16. Ibidem.
17. **Maria Dogaru, Dan Demșea**, op.cit., p.47.
18. Despre viața și activitatea acestui pictor și publicist vezi: Enciclopedia "Cugetarea" sub redacția lui Lucian Predescu, București, 1940, p.388.
19. Apelul a fost publicat în "Românul" (Arad), VII, nr.1 din 26 octombrie/8 noiembrie 1918 și în "Telegraful Român", LXVI, nr.115 din 30 octombrie/12 noiembrie 1918.
20. Vezi **Augustin Mureșan**, Steagul tricolor românesc în contextul luptei arădenilor pentru înfăptuirea Marii Uniri, în "Românul" (Periodic prilejuit de împlinirea a 75 de ani de la Marea Unire din 1918), Seria nouă, 2 aprilie 1993, p.1.
21. "Românul" (Arad) VII din 4-17 noiembrie 1918, p.4.
22. Idem (25 noiembrie 1918) p.4.
23. În acele zile în unele librării din Arad se aflau panglici tricolore, vezi "Românul" din 25 decembrie 1918, p.4, iar la "fabrica de panglici din Arad s-au făcut într-o noapte mari cantități de însemne tricolore pe care le cărau cu coșurile și împleteau cocărzi (**Ani Cicio Pop-Birtolon**, Noaptea și fulgerul în **Constantin Dumitrescu**, Din lunga timpului bătaie, Anul 1918 în amintirile unor martori oculari, Edit. Dacia Cluj-Napoca, 1978, p.238.
24. O cocardă din 1918 se află expusă în sala Marii Uniri a Muzeului județean Arad, iar o altă piesă de acest fel se găsea în 1993 în posesia d-nei **Eugenia Pintiliescu** din Arad, în vârstă atunci de 88 de ani care a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia alături de locuitori din Bătania (azi în Ungaria).
25. "Românul" (Arad), 31 decembrie 1918,.
26. **Alexandru Roz**, Aradul - cetatea Marii Uniri, Editura Mirton, Timișoara. 1993, p.275-276.
27. "Românul" (Arad), nr.42 din 2 ianuarie 1919, p.3.

În primele zile ale prezenței trupelor române în capitala Ungariei (august-noiembrie 1919), locuitorii acesteia se aflau sub imperiul unor trăiri de spirit contradictorii: "Când am intrat în Budapesta, prima impresie a fost aceea a unui oraș care a scăpat de o mare primejdie; ceva haotic, de zăpăceală și frică încă netrecută"¹, mărturisirea prima lui impresie Constantin Diamandy, înalt comisar al Armatei române.

Mulțumirea populației orașului de a fi scăpat de regimul dictatorial al extremei stângi reprezentată de partizanii politici ai lui Bela Kun, nu putea îndepărta teama de eventualele persecuții și acte de acuzare din partea armatei de ocupație care dispunea de potențial militar pentru a pedepsi pe cei care provocaseră atâtea suferințe poporului român în anii anteriori. Temerile s-au spulberat, înlocuite de sentimentele sincere de recunoștință față de comportarea umană, civilizată și plină de înțelegere manifestată de militarii români pe tot timpul staționării lor în Ungaria.

Este adevărat, o ocupație militară rămâne o operație dureroasă pentru cine o suportă, dar tot la fel de adevărat este că trupele române nu s-au dedat la acte de represiune sau răzbunare, ci, mai mult, ele s-au implicat în efortul de redresare a vieții economice sprijinind sub diverse forme noile autorități ungare. Spiritul care a prezidat întreaga comportare a armatei române, în cele patru luni de "conviețuire" pașnică cu populația Budapestei și din celelalte zone de dislocare, a fost exprimat la 6 august 1919 de Alexandru Vaida-Voevod, membru al delegației române la Conferința de Pace de la Paris: "Ungurii sunt inamicii noștri de ieri, sunt învinșii de astăzi și vrem ca ei să fie prietenii noștri de mâine."²

În perioada când Budapesta a fost sub ocupație

românească, obiectivele înaltului comisar Constantin Diamandy și ale Armatei române au vizat restabilirea și menținerea ordinii și liniștii necesare reintrării în normal a vieții publice ungare, instituirea unei administrații legale, asigurarea cadrului necesar manifestării libertăților politice și culturale, ajutorarea și alimentația populației ungare, acordarea sprijinului pentru reorganizarea armatei și jandarmeriei.

În acest fel armata română a contribuit la stingerea focarului de război din centrul Europei și limitarea exportului de revoluție al sovietelor, iar Consiliul Suprem Aliat i-a dat posibilitatea să încheie pacea cu Ungaria. Pentru împlinirea acestor obiective autoritățile române de ocupație nu s-au amestecat în problemele interne ale statului ungar, dimpotrivă, ele au acordat libertate deplină presei, vieții politice și activității guvernamentale, cu singura condiție să nu se atingă interesele României și siguranța armatei sale.

Armata română din Budapesta a preluat din proprie inițiativă misiunea de aprovizionare cu alimente a populației orașului, comandamentul militar român cedând administrației maghiare toate depozitele cu alimente capturate, iar din cele proprii, destinate armatei române, a cedat jumătate pentru hrănirea populației capitalei.

Grupul General Moșoiu trimitea zilnic la Budapesta 30 de vagoane de grâu și 10 vagoane de lemne, iar din stocul armatei române un număr important de cai, deveniți improprii serviciului, au fost cedați pentru a fi tăiați în abatoare și distribuiți populației.³

Numeroase sunt mărturiile și documentele care fac referiri la aceste preocupări pline de umanitarism dovedite de trupele operative române. Astfel, la numai patru zile de la intrarea trupelor române în Budapesta, Comandamentul Trupelor din Transilvania anunța printr-o "Proclamație": "Armata română garantează liniștea, avutul și viața cetățenilor (...), armatei române, care a întreprins acțiuni militare în urma provocărilor armatei inamicului de pe Tisa, îi este străin orice spirit de răzbunare." Populația din capitala Ungariei și din zona acesteia era anunțată că au fost luate cele mai energice măsuri pentru ca, în cea mai scurtă vreme, orașul și

Fapte de recunoștință
de multă vreme uitate
"netrecătoare"

zona limitrofă să fie aprovizionat cu produse de primă necesitate. Comandamentul român a dispus ca orice transport de alimente, destinat aprovizionării oraşului, să fie efectuat imediat, în aceeaşi ordine de priorităţi cu transporturile militare. Numai într-o singură zi - se arată în proclamaţie - au fost puse la dispoziţia populaţiei de către conducerea trupelor române peste 70.000 raţii de pâine de câte 400 grame fiecare, făcându-se tot ce este omeneşte posibil pentru ca populaţia să nu sufere.⁵

Un document de acelaşi gen, datat 20 august 1919, în care se deplânge faptul că toate silinţele "Comandamentului trupelor române din Budapesta" se găsesc zădărnice prin lipsa totală de organizare a autorităţilor ungare, anunţa că pentru a veni în ajutorul populaţiei au fost organizate "trenuri alimentare" şi s-a dat libertate de navigaţie pe Dunăre tuturor bastimentelor care transportau alimente în oraş.⁶

Printre măsurile întreprinse de Comandamentul Trupelor din Transilvania pentru remedierea situaţiei din Budapesta: autorizarea de liberă circulaţie în Ungaria a agenţilor oficiali din Serviciul Aprovizionării guvernului ungar; distribuirea, prin grija aceluiaşi comandament, a 50.000 kg carne congelată, 20.000 kg carne de viţel şi 10 vagoane de grăsime; la dispoziţia Ministerului de Alimentare ungar au fost puşi 60.000 porci (pentru a se tăia 300 pe zi, pentru nevoile oraşului); din zona aflată la est de Tisa au fost aduse şi predate aceluiaşi minister 10.000 vagoane cu cartofi. Pentru buna aprovizionare au fost înfiinţate 4 trenuri zilnice ce aduceau alimente, provizii, având prioritate chiar faţă de transporturile militare, comandamentul român a mai luat măsura pentru a se permite "exportul vinului din Ungaria în Austria, în schimbul compensaţiilor alimentare".⁷

În vreme ce autorităţile române luau asemenea măsuri benefice în scopul rezolvării gravelor probleme alimentare cu care se confrunta populaţia Budapestei, acţiunea de denigrare şi dezinformare dusă cu obstinaţie de cercurile şovine ungare, sub tutela unor diplomaţi occidentali, continua sub forme de-a dreptul monstruoase. H.C.Hoover, preşedintele Consiliului Interaliat de Ajutor Economic, într-un interviu acordat ziariştilor americani la 21 august 1919, declara cu nedisimulat cinism că "românii au ridicat 8 camioane încărcate cu lapte de la spitalul de copii din Budapesta. A doua zi au murit 18 copii fiindcă nu era nimic să li se dea de mâncare."⁸ Ancheta întreprinsă avea însă

să demonstreze falsitatea ştirii. (În raportul Comisiei Interaliatave avea să se sublinieze că autorităţile române, în nici un moment după ocuparea Budapestei, nu au luat sau rechiziţionat vreun material sanitar sau ajutoare spitaliceşti de nici un fel din spitalele de copii din Budapesta.)

Întrucât cea mai dureroasă şi mai dificilă problemă, ce reclama soluţionări urgente, era asigurarea hranei populaţiei nevoiaşe, acţiunile întreprinse în acest scop de trupele române au generat sentimente de recunoştinţă, consemnate chiar în acele zile grele în scrisori, adeverinţe, procese verbale, ştiri şi comentarii în presa vremii. În toate acestea transpare chipul ostaşului român, bun, iertător, om de omenie, căruia îi este străină trufia învingătorului şi spiritul de răzbunare. O sumară trecere în revistă a doar câtorva dintre aceste manifestări poate fi relevantă pentru comportarea demnă şi ţinuta morală a armatei române, iar reamintirea lor să-i liniştească pe şoviniştii de astăzi.

La 20 august 1919, Takacs Imre, din poliţia oraşului Budapesta, semna o adeverinţă prin care atestă că în cartierul Falka Miksa, la nr.4, Comandamentul român, începând din 4 august (ziua intrării grosului trupelor române în capitala Ungariei), asigură hrănirea a 60 de civili şi sunt găzduite 10 familii. În aceeaşi zi, locotenent-colonelul Miklosi, comandant al cadrelor batalionului de rezervă al Regimentului 32 infanterie ungar, adeverea printr-o notă de serviciu că Regimentul 4 vânători român, cazat în cazarma Maria Tereza, "începând de la data de 10 ale lunii curente, a împărţit din bucătăriile sale masa de prânz şi cina la 200 de copii săraci înfomeţaţi." Tot din 20 august 1919 datează şi procesul verbal semnat de inspectorul de poliţie Kovacs Aladar şi căpitanul N.Marinescu, comandantul unui detaşament din Regimentul 1 infanterie român, aflat în cazarma din strada Ullöi. Documentul atestă că această unitate a distribuit zilnic "prânzuri pentru 400 copii flămânzi şi persoane neputincioase. Această alimentare se acoperă din raţia ostaşilor români, până când se va dispune de alimente necesare. Mâncarea este pe deplin corespunzătoare, atât din punct de vedere igienic, cât şi cantitativ."⁹

O impresie deosebită produce scrisoarea adresată, la 3 august 1919, de primarul oraşului Budapesta, comandantului Regimentului 5 roşiori, locotenent-colonelul D.Poenaru: " ... prin bunăvoinţa dumneavoastră, mi s-a transmis fotografia care înfăţişează festivitatea frumoasă aranjată de Regimentul

5 roșiori, când o mulțime de copii săraci au luat parte la petrecere. Scena aceasta strălucită m-a fermecat și niciodată nu voi putea uita gestul elegant cu care ofițerii regimentului condus de dv. ajută pe bieții copii săraci; fotografia va fi ținută ca un suvenir scump, căruia nu i se va pierde valoarea până va fi lumea. Cu acest prilej vă exprim mulțumirea deosebită că arătați atâta bunătate către copiii săraci din oraș, fiindcă în vremea aceasta grea populația săracă a capitalei suferă foarte mult și noi, conducătorii, cu toată stăruința noastră, nu suntem în stare a o ajuta cât de cât. Populația capitalei ca și magistratul, vă mulțumim cu recunoștință, netrecătoare și cu cordială bunăvoință. Cu salutare sinceră, dr. Body T., primarul orașului.”¹⁰

Ziarul “Magyar Polgar”, la 27 septembrie scria: “Comandantul Diviziei 7 române împarte zilnic hrana, gratuit, la 250 de copii săraci ai comunei Rakospalota, ca și la cei 15 membri ai gărzii naționale locale.”¹¹ “Dely Expresz” reproduce la 2 octombrie 1919, declarația ministrului aprovizionării, Ereky Karoly: “Veștile bune se înmulțesc zilnic pe biroul meu. Ele îmi indică faptul că generalii Moșoiu și Holban dirijează cu inimă mare și umanitarism operația de aprovizionare a Budapestei. Aprovizionarea cu alimente nu este o acțiune politică, ci de umanitarism. Mă grăbesc să le aduc mulțumirile populației capitalei a cărei stare de spirit, prin bunăvoința domniilor lor, a renăscut. O să le cer și pe viitor să pună în valoare înaltele sentimente ale nobilei inimi a armatei române.”¹²

Comisia Militară Interaliată de la Budapesta, care urmărea îndeaproape acțiunile forțelor române, nu putea să nu recunoască aportul real al acestora la redresarea situației alimentare în rândul populației ungare. La 12 noiembrie 1919, prin adresa nr.840, semnată de generalul francez Grazziani, se face următoarea apreciere asupra hotărârii Comandantului Trupelor din Transilvania de a distribui produse alimentare și articole de îmbrăcăminte populației sărace din Budapesta: “Comisia nu poate decât să aplaude acest gen de umanitarism.”¹³

Timpul a trecut, vremurile s-au schimbat, dar oare câți maghiari și câți români își mai aduc aminte de aceste fapte de recunoștință “netrecătoare”?

E. Criste

NOTE

1. **Pagini de glorie. Dela Tisa la Budapesta**, București, 1921, p.10.
2. **Dosare ale participării României la primul război mondial**, vol.I., București, 1991, p.385.
3. G.D.Mărdărescu, **Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1919)**, București, 1922, p.170.
4. **Colecția de ordonanțe date de Comandantul Trupelor din Transilvania**, Sibiu, 1920, p.76.
5. Ibidem.
6. Ibidem, p.77.
7. **Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională**, vol.V, București, 1986, doc.826.
8. Ibidem.
9. Arh.St.București, fond: Președinția Consiliului de Miniștri, dos.3/1919, fila 19.
10. Ibidem, fila 23.
11. Ibidem, fila 27.
12. **Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională**, vol.V, doc.nr.225.
13. Ibidem, doc.766

Societăți cultural-literare românești din Transilvania, în sprijinul Marii Uniri

În viața oricărui popor problema culturii și literaturii naționale constituie o preocupare de cea mai mare importanță, deoarece prin ele, acesta își poate manifesta plenar însușirile spirituale care-i fixează în universalitate trăsăturile specifice și unice. În ceea ce privește pe românii transilvăneni, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ei au simțit nevoia înființării unor societăți, asemenea celorlalte popoare din jur. Astfel, în 1795, după ideile lui Ioan Molnar-Piuaru, se proiectase organizarea Societății literaților, în Sibiu, cu scopul de a tipări un ziar pentru popor; inițiativa a rămas, însă, în fază de proiect. S-a realizat, apoi, ceva mai târziu, Societatea filozoficească a neamului românesc în mare principatul Ardealului. La 1845, deci după o jumătate de secol, tinerii intelectuali români din Ardeal au propus înființarea unei Academii române.

Scopul acestor instituții era clar formulat de reprezentanții intelectualității române din Transilvania: ele trebuind să strângă la un loc românimea, să promoveze cultura și literatura românească, să cimenteze legăturile de unitate și frăție și să afle mijloacele necesare pentru răspândirea culturii naționale în păturile largi ale poporului.

Dintr-un document al lui Aaron Florian aflăm că prefectii Balint, Axente și Iancu, primind niște ajutoare bănești, au dăruit suma de 2.500 florini, depunând-o la 30 aprilie 1852, pe numele lui dr.P.Vasici, la casa de păstrare săsească (Sparkassa) din Sibiu, în scopul înființării unei societăți române. La 2 mai 1852, Aaron Florian scria lui Ioan Maiorescu despre această intenție:

“Eu mă folosii de ocaziunea aceasta, când li s-au dat banii, pe lângă decrete foarte flatatoare, și stătui de dânșii ca să dea ceva pentru un scop național; am socotit că centrul de unire al românilor nu poate fi altul decât o societate literară românească. Ei

pătrunseră necesitatea și importanța și contribuiră: Balint cu 1.000 fl., Axente 1.000 fl., Iancu, numai 500 fl. Eu făcui iute actul de fundațiune, pe care ei îl subscriseră, luai banii de la ei și îi puserăm la Sparkassa. Prin actul de fundațiune ei au ales cinci bărbați din cei de aici și pe Barițiu din Brașov, ca să compună statutele, să le subștearnă la guvern spre aprobațiune și să facă pașii trebuincioși ca societatea să intre în viață. Bine s-a făcut, ori ba? ... Eu de scop al societății în actul de fundațiune am pus cultura și dezvoltarea limbei și publicarea de cărți folositoare.”

1)

Ioan Maiorescu nu a aprobat această idee a lui Aaron Florian, insistând pentru crearea unei Academii române. Din această cauză, în vara lui 1854, poetul Andrei Mureșanu, cu învoirea donatorilor și a lui Vasici, a scos banii de la casa de păstrare.

Despre necesitatea unei societăți cultural-literare românești în Transilvania aflăm și din intervenția lui Ioan Pușcariu, în calitate de corespondent al “Telegrafului român” pentru Tara Oltului, privind apariția, la Arad, a Almanahului “Muguri”(1859), arătând că, dacă volumul scos de “junimea clericală și studiosă a claselor gimnaziale superioare” nu are versuri bune, nu sunt de vină studenții, ci societatea românească, deoarece ei n-au avut de unde să învețe românește corect și frumos, accentuând că, “dacă românii ar avea, nu o Academie ca a ungarilor din Pesta, ci numai o reuniune modestă ca a sașilor din Transilvania (Verein für Landskunde) - o reuniune pentru cultura poporului român, care să se adune la Brașov, Săcele, Zărnești, Sibiu, Rășinari, Săliște, Hațeg, apoi la Lugoj, Lipova, Arad și, în sfârșit, la Cernăuți și Suceava, atunci s-ar scrie mai bine românește. Tot în “Telegraful român” publică un articol, la 11 aprilie 1860 și prof.Ioan Rusu din Blaj, prin care insista asupra înființării societății

cultural-literare a românilor.

Prima societate cultural-literară românească și patriotică din Transilvania a luat ființă la Oradea, în 1851 și se numea Societatea de lectură. Parcurgând cronologic evenimentele adăugăm că, la numai o lună de la Conferința națională a fruntașilor români ce a avut loc la Sibiu în ianuarie 1861, cu care ocazie s-a adoptat rezoluția privind recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune politică, independentă față de celelalte națiuni și folosirea limbii române în viața publică, a luat ființă, la Sighet, Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș.

Aradul, prin poziția sa geografică, a cunoscut din cele mai vechi timpuri toate frământările istoriei noastre naționale. Încercările de a înființa o societate culturală românească la Arad datează dinainte de 1848. Unul dintre inițiatorii acestei acțiuni a fost Al.Gavra, care în 1830 dorea să organizeze o societate pentru tipărirea cărților românești ce urma să se numească Ortăcie sau Institutul biograficesc. Nereușind s-o finalizeze, ideea e preluată de Ioan Popovici, în 1852, dar tot fără rezultat. Cu toate acestea, activitatea nu stagnează și, după 1860, în noi condiții politico-sociale, se întocmesc liste de subscripție cu cei ce doresc să facă parte din asociație. În 1861, activitatea în sprijinul asociației ia amploare, tipărindu-se și răspândindu-se apeluri pentru înscrierea membrilor:

“Onorate domnule ! Dulce frate al nostru ! După somn îndelungat ne-a sosit și nouă, românilor, timpul reînvierii ... Trezindu-ne, vedem că spre scăparea numelui și a națiunii noastre de pieire, întâia și neînconjurabila dorință ne este de a păstra și cultiva literatura națională. Asta numai atunci vom putea face, dacă mai întâi ne vom însoți mai strâns laolaltă, ca așa cu puterile unite, să tăiem și să netezim calea către cultura națională. Spre acest scop, inteligența din Arad, după o conțelegere amicală, a aflat de bine a face pașii cuviincioși pentru înființarea unei societăți de lectură în Arad, în centrul acestui comitat.”²⁾

Primii care s-au înscris în această societate de lectură au fost: Mircea V.Stănescu, Ioan Papp, Sigismund Borlea, Nicolae Philimon, Atanasie Sandor, Miron Romanul etc. Statutele acestei asociații, a cărei primă adunare generală a avut loc la 30 aprilie 1863, au fost aprobate prin decretul aulic nr.15.554/18 octombrie 1863 și prevăd, printre altele că: “Scopul asociației peste tot e cultura națională a poporului român, iar mai ales înaintarea literaturii române și a culturii sociale

prin citire și conversare cu delăturarea tuturor disputelor politice.” În acest sens, se preconiza “a da ajutor de bani sau altfel de ajutor ori remunerațiune materială studenților și peste tot tinerilor români, mai săraci, care umblă în institutele de învățătură sau și altcum se pregătesc pe orice carieră științifică, artistică, industrială, de negustorie sau economică, așa și învățătorilor elementari români, care în chemarea lor se trudesă cu spor de laudă și autorilor români care au lipsă de ajutorință ...; din timp în timp a întinde ajutorința școlilor elementare care sunt în lipsă de cărți ..., iar învățătorilor buni, a da premii. Din produsele literaturii române, mai ales din filele periodice și din gazete, precum și din alte opuri științifice, a compune o bibliotecă spre folosul membrilor societății ... A fi cu luare-aminte la pașii și opurile acelora care se trudesă pe lângă cultura națiunii române, iar mai ales, pe câmpul literaturii, a conlucra spre ieșirea opurilor literare și artistice române, prin acoperirea speselor editurii, prin acordarea premiilor.”

Statutele fixează, apoi, condițiile pe care trebuie să le îndeplinească cei ce vor să fie membri ai asociațiunii. Aceștia pot fi “toți acei cetățeni care au vârsta deplină, doresc cultura poporului român, au purtare morală nepătată și spre înaintarea scopurilor societății vor oferi pe trei ani o sumă anuală, cel puțin de doi florini ... Fiecare membru e dator a conlucra spre înaintarea scopurilor societății, a împlini credincios însărcinările date de adunare.”³⁾

Așadar, Asociațiunea națională în Arad pentru cultura și conversarea poporului român luase ființă. Adunarea generală care era forul ei suprem constata, în 1865, că erau înscriși peste două mii de membri, în majoritatea lor țărani și intelectuali din comitatul Arad, dar și din Viena, Pesta, Veneția, Praga, din Banat și din România. În acest fel Asociațiunea ... a devenit “o reuniune de cultură la care românii iubitori de progresul neamului lor, fără osebire, sunt chemați și îndreptățiți a lua parte”.⁴⁾

Cu toate că veniturile sale erau neîndestulătoare, ele provenind din cotizația membrilor, din donații, din încasările cu ocazia diferitelor serbări sau contribuții ale băncilor Albina (Sibiu) și Victoria (Arad), Asociațiunea ... a acordat stipendii studenților, dar mai ales a sprijinit școlile sătești. Preparandia arădeană însăși a primit ajutoare pentru profesorii săi.

Asociațiunea ... urmărea în mod deosebit recunoașterea dreptului de folosire a limbii române în

relațiile sale cu guvernul țării. În acest sens s-au întocmit memorii, s-au trimis delegații, dar dualismul austro-ungar din 1867 înrăutățește însă situația românilor din Transilvania. Cu toate acestea, ea nu a renunțat la dezideratele sale. A acordat în continuare o atenție sporită învățământului practic în domeniul industrial și comercial, și s-a străduit pentru mărirea fondurilor de carte. Biblioteca Asociațiunii ... avea în 1899, 645 de volume, numărul acestora crescând continuu, mai ales prin donații. Alături de cărți erau prezente periodicele românești "Românul", "Telegraful român", "Gazeta Transilvaniei" etc.

Pentru promovarea culturii în rândul maselor populare românești, Asociațiunea ... a organizat numeroase conferințe pe teme, mai ales de educație patriotică, pregătind conștiințele în vederea realizării unirii, pe linie culturală, a tuturor românilor; un merit deosebit i-a revenit și în ceea ce privește unificarea ortografiei române.

Cea mai reprezentativă societate cultural-literară românească din Transilvania a fost, însă, ASTRA (Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român), creată la Sibiu, în 23 octombrie - 4 noiembrie 1861, adică acum 130 de ani. Demersul înființării ei își are începutul în acțiunea lui Andrei Saguna, de la 10 mai 1860, când el înaintează guvernatorului ardelean, Lichtenstein, o petiție adresată de 171 de români, prin care îl roagă să le îngăduie a ține la Sibiu o adunare "consultătoare". Petiția a fost scrisă de Ioan Rațiu "în termeni - cum spunea Barițiu - atât de pipăiți, umiliți, respiratori de lealitate, pe cât se puteau afla în limba germană bogată în expresiuni plăcute despotismului".⁵⁾

În răspunsul din 12 iulie 1860 adresat lui Șaguna (care era membru al senatului imperial din Viena) guvernatorul Lichtenstein solicită să afle proiectul de statut al societății. Saguna cere ajutorul lui Ioan Pușcariu, Barițiu și Cipariu și alcătuiește din proiectele întocmite de aceștia, un proiect definitiv și-l trimite guvernatorului, cu rugămintea "să binevoiască a-l susține Majestății Sale ... și a mijloci încuviințarea lui cea dorită de o nație". Primind răspuns favorabil, la 9-21 martie 1861 sunt convocați la Sibiu cei 171 de români care au semnat petiția din 10 mai 1860. Adunarea a fost prezidată de A.Saguna și au fost aprobate statutele, ce au fost înaintate la Viena, iar în septembrie, sosind aprobarea, convoacă la 23 octombrie - 4 noiembrie 1861, la Sibiu, "pe toți inteligenții

națiunii noastre, care voiesc a fi membri Asociațiunii ..., spre a lua parte la inaugurarea și deplina constituire a aceleiași".

În discursul de inaugurare, Saguna arăta: "Masa dulcii maicei noastre este pregătită pentru oaspeți mulți; maica noastră a fost până acuma îmbrăcată în doliu, dar de acum înainte se îmbracă în haină de nuntă și pofteste la masă pe toți fiii săi, ca să strălucească și ea, în, și cu casa sa, și să înnoiască pe fiii săi, precum se înnoiesc tinerețele vulturului."

Pentru alcătuirea fondurilor necesare Asociațiunii ..., 212 membri au contribuit cu 5.600 fl.: Suluțiu cu 2.000 fl. și Saguna cu 1550 fl. Primul președinte al ASTREI a fost Andrei Saguna, ales pe trei ani, cu 75 de voturi, față de 20 date pentru Suluțiu, 17 pentru Andrei Mocioni și 11 voturi pentru alții. Ca vicepreședinte a fost ales T.Cipariu, iar ca secretar, G.Barițiu. Au fost aleși "membri onorari": G.Csaki, "pentru ajutoarele făcute școalelor și literaturii românești", A.Kecskemeti, redactor al ziarului "Sürgöny" din Pesta și dr.E.I.Tkabacz, redactorul revistei filoromâne "Ost und West" din Viena, "pentru favorirea limbei române".

Cea mai reușită dintre adunările generale ale Asociațiunii ... sub președinția lui Saguna a fost desigur cea de la Brașov, din iulie 1862, la care au luat parte peste 800 de membri. La această adunare a participat și Al.Odobescu, care spunea că Saguna a vorbit "cu multă prudență, multă abnegație, mult patriotism concentrat". Adunarea a dezbătut problema privind ortografia și a ascultat dizertațiile interesante pe această temă ale lui G.Barițiu, Gavril Munteanu, T.Cipariu și Ioan Pușcariu. A fost, de asemenea, tot atunci premiat poetul Andrei Mureșanu, cu 50 de galbeni. Adunarea a mai hotărât acordarea de ajutoare pentru studenți, înființarea a trei secțiuni științifice: filologică, istorică și fizico-naturală.

Următoarele trei adunări au avut loc la Blaj, în 1863, la Hațeg, în 1864 și la Abrud, în 1865. La acestea Saguna n-a putut veni și le-a prezidat vicepreședintele Asociațiunii ..., T.Cipariu. În 1867, la adunarea de la Cluj, a fost ales, în locul lui Saguna, Vasile Popu, iar în locul lui T.Cipariu, Ioan Hanea, directorul Seminarului de la Sibiu.

Printre meritele de seamă ale ASTREI menționăm înființarea revistei "Transilvania" (1868), a școlii de fete cu internat, a muzeului istoric și etnografic. Cât privește menirea Asociațiunii ..., Vasile Popu

spunea la adunarea de la Sebeș (1872): "Asociațiunea ... este menită să deștepte, să nutrească și să conserve simțul național, să cultive limba și prin aceasta existența națională."

Ultima adunare condusă de Vasile Popu a fost cea de la Deva (1874) unde, deși a fost reales ca președinte, pentru perioada 1874-1877, la un an, adică mai precis la 17 februarie 1875, moare. Adunarea generală de la Reghin din 1875 alege ca președinte pe Iacob Bologa, iar ca vicepreședinte pe Ioan V.Rusu. Sub Iacob Bologa se înființează, în toamna anului 1876, școala de fete, deschisă cu 43 de eleve, sub conducerea lui dr.Daniil P.Barcianu. Bologa a fost președinte devotat Asociațiunii ..., astfel că la moarte a lăsat următorul testament: "Rogu-vă aveți grijă de Asociațiune ... și tinerele institute, luați măsuri preparative și pentru adunarea generală."

În 1877 la adunarea generală de la Blaj a fost ales președinte T.Cipariu, care la adunarea de la Sibiu din 1881 a spus: "Asociațiunea ... s-a înființat prin zelul, stăruința și patriotismul general al tuturor bărbaților de inimă și devotament." La această adunare a fost organizată cea de a doua expoziție a ASTREI, în care scop s-a dat Apellu către poporul românesc în cauza expozițiunii naționale care se va deschide în 27/15 augustu 1881 la Sibiu, publicat în revista "Gura satului" (Arad, Gherla, an XXI, nr.4 și 5 din 10/22 martie 1881, p.24-25), în care se spune, printre altele: "S-au împlinit 18 ani de când se înființase pe teritoriul Transilvaniei, la Brașov, cea dintâi expozițiune de manufacture și de produse adunate numai de la indivizi și familii de naționalitate românească. Încercarea, mai mult improvizată, compusă din vreo 2200 de obiecte, ea totuși a lăsat în memoria contemporanilor cele mai plăcute impresii, a avut și rezultate pozitive atât spiritual, cât și material pentru scopurile Asociațiunii ... noastre. Până în 1862, opiniunea străinilor era că în mâinile poporului nu se află nici o ramură de industrie, iar mulți și mai exagerau zicând că românul nu este apt pentru cultivarea profesiunilor și cu atât mai puțin pentru industria mare (fabrici) și pentru artele frumoase. Interese de ordine superioare și chiar vitale obligă pe națiune, în cazul de față pe Asociațiunea Transilvană, să dea poporului ocaziunea de a face să dispară acel prejudiciu (prejudecată) periculos, totodată să afle prin mijlocirea unei expozițiuni, a unei piețe comune naționale, dacă se deprinde el măcar în unele ramuri ale industriei și care ar fi acelea; îndată, apoi,

să se întrebe, dacă geniul și temperamentul său îl trag sau nu spre cultivarea artelor și a meseriilor. Aceasta trebuie să se știe cu atât mai vârtos că intrarea unei părți considerabile a poporului nostru pe terenul industrial a și ajuns a fi o chestiune de viață pentru dânsul."

Apelul e făcut nu numai membrilor Asociațiunii ..., ci "către toate clasele societății românești, către toate familiile și persoanele inteligente și inspirate de ideile adevăratei civilizații, ca să binevoiască a-i veni în ajutor cu puterea cuvântului îndemnând, iar prin faptă, mergând înainte ca exemplu, întru înavușirea viitoare expoziții cu obiectele cele mai variate din toate ramurile activității omenești".

Scopul acestei expoziții este bine subliniat în apel: "... să ne prezentăm noi înșine așa precum suntem astăzi, pentru ca să știm de unde trebuie să continuăm în ziua de mâine". Iar, apoi, se continuă: "Nici o iluzie să nu ne facem; dar nici acel pesimism distructiv să nu-l nutrim, ca și cum industria și toate produsele laborei poporului românesc nu ar însemna nimic în lupta universală pentru existență."

Pentru buna desfășurare a lucrurilor s-a ales și un comitet din care au făcut parte: Bar.D.Ursu, G.Barițiu, Ioan Popescu, Visarion Roman, Partenie Cosma, Alexandru Lebu, dr.D.P.Barcianu, Eugen Brote, Dim.Comșa, ultimul fiind președinte. Apelul e semnat de Iacob Bologa și de G.Barițiu, purtând data de 2 decembrie 1880. El are două anexe. Prima cuprinde programul expoziției, format din: I.Montanistice; II.Agricultura, silvicultura și horticultura; III.Industria; IV.Mașini și unelte; V.Artele; VI.Produse literare și mijloace de instrucție. A doua anexă cuprinde Regulamentul care a fost votat în ședința Comitetului expoziției ținută la Sibiu, în 13/25 noiembrie 1880 și e semnat de președintele Partenie Cosma și de secretarul general Eugen Brote.

O importanță deosebită a avut-o și adunarea de la Lugoj, ținută în 1896, sub președinția lui I.M.Moldovan care a arătat cu acea ocazie că: "Acesta e primul pas ce-l face Asociațiunea ..., scoborând coasta munților și înaintând spre marginile extreme ale țărâmului ocupat de neamul nostru", iar Al.Mocioni arăta că: "Simțit-am cu toții, că adunarea aceasta are să fie un eveniment de mare importanță pentru năzuințele și interesele noastre culturale. Prin aceasta se dărâmă un zid de despărțire între frații de același neam, setoși de aceeași cultură. Asociațiunea ... noastră în această

adunare se dezbracă de caracterul ei provincial, se proclamă principiul solidarității naționale pe terenul cultural.” 6)

Acțiunile întreprinse de ASTRA, prin cei mai devotați conducători ai săi, dintre care amintim pe T.Cipariu, G.Barițiu, Suluțiu și alții, devin incomode pentru stăpânirea străină. Pentru acest fapt “înaltul guvern” prin “rescriptul” său nr.1310/1897 cere să se elimine cuvântul “Transilvană” din titlul Asociațiunii ..., sub motiv că el ar fi “incompatibil cu starea de drept politic” a vremii. Toate “filialele” Asociațiunii ... au protestat contra “ordinațiunei” ministeriale. Astfel, membrii ASTREI din Cluj expediază Comitetului Asociațiunii ..., care convocase adunarea extraordinară pentru 10 martie 1897, la Sibiu, o declarație, în care se spune printre altele: “Deci, cerem și urgentăm adunarea generală care a susține titlul original neschimbat”. 7) După dezbateri aprige însă, în cadrul adunării extraordinare, s-a fixat titlul Asociațiunii ..., cu 48 de voturi “pentru” și 13 “contra”, eliminându-se cuvântul “Transilvană”, “numai din silă, neputându-se opune puterii, deși Asociațiunea noastră niciodată n-a venit în conflict cu legea și niciodată nu s-a ocupat cu politica”. În urma acestui eveniment, populația românească se întreba, pe bună dreptate, dacă urma să se tragă “dungă și peste autonomia Transilvaniei înscrisă în programul național”. Adevărul este că nu după mult timp, într-adevăr, s-a înăsprit și viața politică a românilor din această parte a țării noastre aflată sub stăpânire străină. Dar, în acele condiții grele, Asociațiunea ..., n-a încetat însă să organizeze întreaga viață culturală românească a Transilvaniei, în scopul continuării luptei pentru îndeplinirea idealului unității naționale. O dovadă în acest sens o constituie Dosarul nr.11.100/308 păstrat la Arhivele Statului din Brașov, unde se găsește mauscrisul conferinței lui Liviu Rebreanu ținută la împlinirea a trei sferturi de veac de la înființarea ASTREI, în 1936, în care marele scriitor spunea: “ASTRA a știut să cultive spiritul de sacrificiu al poporului nostru și să-l pregătească pentru ziua împlinirii, a știut să canalizeze și să întreție visul neamului ... Grija, stăruința și reușita de a păstra intactă unitatea și solidaritatea efectivă a neamului, este un alt merit excepțional al ASTREI ...”

Și, în sfârșit, Rebreanu avertiza:

“Pe cei cărora azi asemenea imagini (Vorbea de entuziasmul celor prezenți la acea festivitate, care s-a încheiat cu un bal, unde au început a striga:

“Trăiască neamul românesc!”, “Trăiască Tara, României ..., României ...”, pentru ca apoi să se transforme într-un cor de mii de glasuri care cântau într-un suprem entuziasm “Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte!” -n.n.) li se par de un romantism cam ieftin, i-aș ruga să țină seama că atunci Sibiul se afla sub stăpânirea imperiului austro-ungar și că realitatea de azi era atunci un ideal a cărui înfăptuire se ascundea adânc în negura viitorului ... ASTRA, prin congresele ei generale, izbutea să dea participanților, măcar pentru câteva zile, iluzia României de mâine. Iată o izbândă pe care nici o altă instituție n-o poate revendica în afară de ASTRA noastră.”⁸⁾

Toate aceste societăți, de-a lungul existenței lor, au constituit cea mai frumoasă întrupare ce pot să primească năzuințele noastre românești, în aceste mănoase părți de locuri. Ele au reușit să strângă toate forțele progresiste ale națiunii române, pentru sprijinirea cultivării limbii, pentru promovarea largă a literaturii în rândul maselor populare, luând parte activă la rezolvarea problemelor naționale ale vremii, la dezvoltarea legăturilor culturale și politice cu românii de pe ambele versante ale Carpaților, contribuind în mod strălucit la pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

prof. dr. Iulian Negrilă

NOTE

- 1) I.Lupaș, **Înființarea “Asociațiunii ...” și conducătorii ei**, în “Tribuna” (Arad), nr.175/1911, p.3 și următoarele.
- 2) **Arhivele Statului Filiala Arad**, Fond Astra, Dosar nr.1/1861, fila 4.
- 3) Idem, Dosarul nr.5/1863, filele 1-5.
- 4) Mircea Timbus, **Mărturii documentare ...**, în Ziridava, Arad, 1976, p.166
- 5) I.Lupaș, Op.cit., p.5
- 6) Idem, Ibidem, p.6
- 7) “Tribuna poporului” (Arad), an.I, nr.40/1-13 martie, 1897, p.191
- 8) Ștefan Petraru, **Liviu Rebreanu** - inedit, în “Tribuna”, an. XVIII, nr.44(932) din 31 octombrie 1974, p.4

VASILE GOLDIȘ

DESPRE IMPORTANȚA CULTIVĂRII LIMBII ROMÂNE

Considerentele care l-au determinat pe Vasile Goldiș în activitatea sa a fost deosebita grijă și apreciere a factorilor culturali în rezistența prin vreme a poporului român - la care se adaugă, ca o cauză derivată, tradițiile intelectualității ardelen. În abordarea acestui sector, sunt prezente la Goldiș și preocupările pentru apărarea și cultivarea limbii române.

După cum arată cercetătorul Victor V. Grecu, în lucrarea sa "Limbă și națiune", cel de care ne ocupăm face parte din pleiada marilor personalități (Heliade, C.Negruzzi, Russo, Kogălniceanu, Odobescu, Barițiu, T.Cipariu, T.Maioreescu, Iosif Vulcan, Slavici, Iorgovici, Nicolae Horga-Popovici (din Seleuș-Arad), C.D.Loga, V.Braniște, Vicențiu Babeș, Al.Mocioni, O Goga etc.) care a pus în circulație idei fundamentale în această direcție.¹ Formulată prin intermediul presei, opiniile lui Goldiș au fost difuzate în toate provinciile românești. Deja într-un articol al său publicat în 1887, recenzând "Etimologicum Magnum Romaniae" al lui Hașdeu, el își exprima în mod net convingerea în privința importanței funcției etnice a limbii, atunci când încă printre primele propoziții scria: "Cred de prisos a mai discuta însemnătatea limbii în viața unui popor."² Într-unul din discursurile sale, Vasile Goldiș declara patetic și tranșant că în rezistența milenară a românilor "arma cea mai puternică a fost tocmai limba".³ "În dosul limbii - afirmă el - se pitește naționalitatea; și un popor care-și păstrează limba nu moare niciodată".⁴ Viața limbii este viața poporului - scrie el în același spirit într-un articol. "Fiecare popor numai în limba sa poate trăi, numai în limba sa se poate dezvolta, numai în limba sa poate dobândi fericirea"⁵. (scria el pentru români, în 1911, în ziarul său de la Arad). Cu satisfacție se referă intelectualul ardelen la constatarea unui cronicar maghiar din secolul al XV-lea, că "românii își iubesc mai mult limba decât viața".⁶

Într-un articol intitulat "Politica națională", apărut în "Tribuna poporului" din 1897, el accentuează

pornind de la ideea lui Simion Bărnuțiu că românii transilvăneni trebuie să fie liberi și români, asupra necesității de a-și apăra cu orice preț limba. Patria noastră este întreg acel teritoriu unde se vorbește limba română - mai scria el, parafrazându-l pe Mihail Kogălniceanu.⁷ Si într-un articol din "Tribuna poporului", "Ce voim noi românii", vorbind despre apărarea drepturilor poporului său, cel de care ne ocupăm arăta că un drept sfânt îl constituie tocmai limba. Și criticând politica șovină în această privință a oficialităților maghiare precizând că pentru Partidul Național Român creșterea și cultivarea limbii constituie un obiectiv fundamental (e reamintit, în context, Testamentul lui Ienăchiță Văcărescu), Vasile Goldiș declara ferm: "Noi românii voim deci, ca limba noastră să o cultivăm, să o apărăm, ca să nu pierim. Asta o spunem clar tuturor. Suntem români și români vrem să trăim și să murim."⁸

Intelectualul transilvănean va milita în mod susținut pentru apărarea limbii și după 1900. Astfel, într-o cuvântare, rostită la Brașov, în 1901, pornind de la statuarea de către guvernul de la Budapesta a limbii maghiare ca unică, în administrație, el declara că nici o lege nu va putea desființa limba română.⁹ Reîntors la începutul lui 1907, de la lucrările parlamentului din capitala Ungariei, Vasile Goldiș luând cuvântul în cadrul unei adunări populare în cercul electoral Radna, demasca politica antiromânească a guvernanților maghiari, arătând că unul din obiectivele ei este nimicirea limbii române, pe care însă - afirma el cu acest prilej - "nici morți nu o dăm".¹⁰ Împotriva atentatelor oficialității la adresa limbii române își va ridica glasul cel de care vorbim și în 1911.¹¹ El susține dreptul de predare în această limbă în cadrul școlilor românești (problema e văzută ca o chestiune de viață și de moarte), opunându-se legii lui Appony care generaliza limba maghiară în întreg învățământul și cerând factorilor școlari români, învățătorilor, preoților,

elevilor, întregii opinii publice românești să militeze în același sens, căci - arăta Goldiș - a nu sprijini școala în limba națională este un act de trădare față de poporul român. El lansa, totodată, un apel intelectualității românești din Transilvania care să apere și să cultive limba națională în toate ocaziile.¹² De asemenea și femeilor române le cerea aceeași îndatorire sacră.¹³ Veritabila campanie desfășurată pe planul limbii de către Goldiș în anul 1911¹⁴ era ocazionată de tratativele purtate de fruntașul român Ioan Mișu cu guvernul Tisza Istvan, în cursul cărora s-a dovedit clar că autoritățile maghiare nu acceptau să satisfacă nici o cerință fundamentală a românilor. Un moment important în cadrul acestei campanii l-a constituit discursul rostit de V. Goldiș cu ocazia unei mari adunări populare ținute la Arad astfel: "Ce e limba - se arăta în aceasta. "Limba e haina sufletului. Si acel care vrea să-ți ieie limba, acela vrea să te dezbrace, să umbli de rușinea lumii, gol pe uliță. Limba e căldura soarelui care face să rodească holdele, care face să aducă arborii mugurii, razele soarelui, care înviorează, dau belșugul și viața - aceea e limba. Si de aceea vreau ei să ne-o ieie, pentru aceea vreau să ne ieie tot ce avem noi mai scump."¹⁴ Și îndemnând poporul să urmeze școlile românești, să vorbească limba română, Goldiș îi avertizează pe adversari: "Să se știe că românii sunt hotărâți să-și apere limba și drepturile limbii lor până la moarte. Căci, preciza el, dacă am câștigat drepturile limbii ne-am câștigat și celelalte drepturi." În aceeași ordine de idei, discursul cerea școli românești, inclusiv gimnazii, licee și chiar o universitate românească. De asemenea, ca în comunele și comitatele locuite de români, limba oficială să fie română.¹⁵ Cu un alt prilej, chemând la luptă pentru apărarea limbii, Goldiș atrăgea atenția că "drepturile (românilor -n.n.) nu se dau de bună voie, ele se iau cu bărbăție și cu multă osteneală"¹⁶.

Se cuvine să arătăm că, prin publicistica sa, cărturarul român din Arad a fost nu numai un eminent om politic și gânditor de talie europeană, dar și un remarcabil condeier, va da exemplul cultivării unei limbi și a unui stil de marcată elevație. Faptul e evident și în cuvântarea solemnă și festivă din 1 Decembrie 1918, de la Alba-Iulia, la redactarea căreia a avut o contribuție decisivă. Expunerea teoretică de principii se îngemănează în aceasta cu expresivitatea literară apelând adesea la rememorările istorice.¹⁷

După Marea Unire, așa cum observa același cercetător, Victor V. Grecu,¹⁸ eforturile celui despre care vorbim se concretizează, inclusiv în problemele limbii, asupra altui țel, specific noii epoci, anume solidaritatea necesară în opera de renaștere social-politică a României. De pe aceste poziții se va arăta el preocupat acum, cu acel caracter militant, acel patos și acea gravitate specifice personalității sale, de unificare și cultivarea limbii române literare pentru toți românii.¹⁹

Revenind la perioada de dinainte de 1918,

conștient cum am văzut, de marea importanță a limbii în viața unui popor, Goldiș considera că studiul profund al limbii române se impune cu cea mai mare seriozitate.²⁰ Efectele unui asemenea studiu sunt mari și complexe. Astfel - se arată în același articol - "Adunarea și cunoașterea materialului limbii istorice și compararea acesteia cu graiul viu al poporului este baza dezvoltării noastre literare"²¹. În spiritul aceleiași idei apreciază Goldiș și importanța apariției lucrării *Etimologicum Magnum Romaniae*, scriind: "Românii pot fi mândri cu cartea domnului Hașdeu și ar fi de dorit ca ea să nu lipsească din nici o casă a "inteligentei române, fiindcă pe brazda trasă de această carte se se dezvoltă mai departe nu numai special lexicologia dar și întreaga literatură română."²²

Cu fierbinte dragoste pentru valorile trecutului care îi aparțin, îi sunt specifice poporului român și i-au păstrat acestuia ființa proprie prin vreme, se manifestă Goldiș și în tărâmul limbii naționale, așa cum s-a exprimat și în privința etnografiei și artei populare. Scriind, după cum am arătat, despre monumentala lucrare a lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae*, el notează: "Simțesc numai mulțumirea de a avea înaintea mea o carte, în care ni se dezvelește limba românească așa cum ea a fost vorbită de moșii și strămoșii noștri și văd cum încetul cu încetul, ea își îmbracă haina în care îmi apare de pe buzele maicii mele."²³

Citatul de mai sus conține și un alt element foarte important în fixarea concepțiilor lui Vasile Goldiș. Nu numai în domeniul limbii, dar în general în toate laturile activității sale el nu a fost un paseist, nu a negat sau nu a căutat să nege necesitatea evoluției limbii și națiunii. Dimpotrivă, a considerat-o absolut firească și s-a arătat întotdeauna preocupat de studierea ei, conștient că doar astfel se pot întrevădea liniile, perspectivele viitorului. E ceea ce îl deosebește pe Goldiș de mulți alți intelectuali ardeleni, mai ales de generațiile mai vechi (să ne gândim de pildă la atitudinea conservatoare, negând evidența unor realități, manifestată în plan lingvistic de curentul latinist).

El nu se simte, astfel, atras numai de limba care, a fost vorbită de moșii și strămoșii noștri, ci și de modul cum încetul cu încetul ea își îmbracă haina în care îmi apare de pe buzele maicii mele. Firește că, așa cum reiese din cuvintele reproduse mai sus, Goldiș aprecia manifestările unei evoluții organice, care se desfășoară pe fundamentul unor caracteristici rămase specifice, permanente.

Importanța limbii pe planul existenței naționale îl face pe Goldiș să primească cu deosebit interes teoria "circulației cuvintelor" emisă de Hașdeu, care anihilează de fapt constatările mai vechi ale lui Cihac, anume că vocabularul român s-ar compune din 1/5 elemente latine, 1/5 turce, 2/5 slave și 1/5 eterogene. Împărțind într-un total opiniile de certă valoare și fundamentare

științifică ale autorului celebrei lucrări, *Etimologicum Magnum Romaniae*, Vasile Goldiș scrie și el: "Cuvintele nu pot fi numărate cu numărul simplu, ci după circulațiunea lor în limbă." Si adaugă, ca o apreciere la adresa argumentației lui Hașdeu: "Spre a lumina aceasta, autorul aduce exemple decidătoare."²⁴

Rolul național al limbii, realizat în cele două funcții ale ei, de comunicare și ca "trupul gândirii", îl face pe Goldiș să respingă, totodată, încercările de creare, la sfârșitul secolului trecut, a unei limbi internaționale esperantiste, numită curios (Valapîk), care să înlocuiască limbile naționale. Este imposibil, arată el, într-o conferință ținută în anul 1888 la "Casina română" din Caransebeș - să se poată crea sorti de viețuire unei asemenea limbi. O spune pornind de la considerentul că o națiune nu renunță și nu va renunța la limba ei, în care e inclus un întreg trecut etnic specific, individualizat, de dragul limbii moderne "Valapîk". Si în nici un caz poporul nostru - adaugă ferm conferențiarul - care n-ar accepta vreodată să cânte "deșteaptă-te române", nu numai în această limbă, dar în nici oricare alte.²⁵

Importanța pe care Goldiș o acordă unității lingvistice a poporului nostru, ca premisă fundamentală pentru înfăptuirea unității național-statale este relevată și de faptul că, tipărind în 1900 o a doua ediție din manualul său de "Elemente din constituția patriei" (a Ungariei - n.n.), intelectualul arădean se simte dator să realizeze această reeditare ținând cont de "ortografia cea mai nouă a "Academiei Române", specificând totodată în Prefață, în mod expres, această modificare și considerând-o ca cea mai importantă în raport cu altele efectuate.²⁶

În calitatea sa de director al Asociațiunii culturale arădene, Goldiș considera că această societate are drept unul din țelurile sale fundamentale "să fie mama ocrotitoare a limbii românești, aici la marginile cele mai spre apus a neamului nostru". Si îl elogia pe Ioan Slavici, care prin condeiul său învăluit în farmecul dulcelui nostru grai a creat la toate cele peste 3 milioane de români din Tara-Ungurească o nouă epocă de progres a limbii românești."²⁷

În strânsă legătură cu idealurile naționale, și sociale care îl însufleteau, cu dragostea lui pentru poporul din care făcea parte, cu afinitatea manifestată pentru ceea ce i-a asigurat acestuia persistența prin vreme, el răspunde cu putere mare, tuturor dușmanilor națiunii române: "Să știți domnilor că românii nu sunt păsări să le hâșii și să se sperie și să zboare, ci din contră vor oțeli și mai mult inimile tuturor celor ce șaptesprezece secole au știut să reziste tuturor încercărilor de a fi desființați ca existență națională." Românul nu va pieri niciodată.

prof. dr. Gheorghe Șora

NOTE

1. Victor V.Grecu, **Limbă și națiune**, Editura Facla, Timișoara, 1989, p.11.
2. Vasile Goldiș, **Etimologicum Magnum Romaniae**, în Foaia Diecezană, II, 1887, nr.25 (21 iunie/3 iulie), p.2.
3. **Arhivele statului Arad, Fond personal Vasile Goldiș**, dosar 1, fila 284.
4. Ibidem.
5. *Românul*, I.1911, nr.33 (11/24 februarie), p.1-2.
6. Vasile Goldiș, **Scrieri social-politice și literare**, p.228.
7. Vasile Goldiș, **Politica națională în Tribuna Poporului**, I.1897, nr.27 (11-23 februarie), p.2-3.
8. Ibidem.
9. Vasile Goldiș, **Lupta pentru naționalitate**, V., 1901, nr.88 (12/25 mai), p.3-4.
10. Supliment de Tribuna, X, 1907, nr.26 (2/15 februarie), p.2, idem Tribuna poporului, nr.240 (18/30 decembrie), p.1.
11. Tribuna, XIV, 1910, nr.36 (1/14 iulie), p.1-2.
12. **Limba școlii noastre** (nesemnlat) în *Românul*, I.1911, nr.7 (11/24 ianuarie), p.1-2.
13. Vasile Goldiș, **Femeia română**, în ibidem, nr.12 (16/29 ianuarie), p.1-2.
14. *Românul*, I.1911, nr.27 (4/17 februarie), p.6.
15. Ibidem.
16. Ibidem, nr.33 (11/24 februarie), p.2.
17. *Orizont* (Timișoara) XXXIV, 1983, nr.47 (25 noiembrie), p.13.
18. Victor V.Grecu, *Op.cit.*, p.96.
19. Vasile Goldiș, **Congresul Asociației culturale**, în "Telegraful român", LXXIII, 1925, nr.63, p.2.
20. Vasile Goldiș, **"Etimologicum Magnum Romaniae"**, nr.cit, p.cit.
21. Ibidem.
22. Ibidem, nr.27 (5/17 iulie), p.3.
23. Ibidem, nr.23 (21 iunie/3 iulie), p.2.
24. Ibidem, nr.27 (5/17 iulie), p.3.
25. Vasile Goldiș, **Limba internațională** (Volapîk), în "Foaia diecezană", III, 1888, nr.12 (20 martie/1 aprilie), p.3.
26. Vasile Goldiș, **Elemente din Constituția patriei** (Ungariei -n.n.), ediția a II-a, Brașov, 1906, Prefață.
27. Tribuna, XIII, 1909, nr.23 (30 ianuarie/12 februarie).

Cântec la Marea Unire

*Strămoșii noștri au visat Unire,
Parintii noștri au gândit-o iar
Și astăzi luminează slova vie
La sărbătoarea sfântă-n calendar.*

*Nedrepte-au fost păgânele hotare
De adormeam cu harta Tării-n gând
Visând mereu o Românie mare
Noi ne trezeam adeseori plângând.*

*Era în ziua de Decembrie-Ntâi,
Bătuse ceasul alb dinspre Istorie
Cu adevărul sfânt la căpătâi,
Aici pe Câmpul veșnicit al Horii*

*Din patru zări românii dau de veste
Cu trei culori în inimă ca para -
Dintotdeauna Țara noastră este,
Pe totdeauna ne unim cu Țara !*

*Aici de suntem, fiii ei eram
Nedespărțiți în vorbe și în fapte
Ca fructele aromizând pe ram
Aceluiași cules ce le așteaptă.*

*Uniți vom fi și dincolo de moarte
Flăcării tăi de daci și de romani
Și-a nins la Alba Iulia-n Cetate
Cum n-a mai nins de-atâtea mii de ani ...*

*Strămoșii noștri au visat Unire,
Părinții noștri au gândit-o iar,
Dumnezeiasca noastră-alcătuire -
DECEMBRIE -nceput de calendar.*

Dor de Alba

*În amintire nu se face seară
Oricâte-amurguri crâncene suporti,
Mi-e dor de tine, Iulie fecioară,
Cu aerul îngenuncheat sub porți.*

*Mihai Viteazul cu privirea roată
Înalță semnul mâinii sale stângi,
Pe trupul tău ard urmele de roată,
Dar tu, neînfricato, nu te plângi.*

*Privirea ta e limpede ca para
Purificată-n jertfele dintâi,
Tu te-ai unit de-a pururea cu Tara
Și precum Tara pururea rămâi !*

*Acum când trec cu inima vestală
Pe sub arcade grele de lumină,
La adieri de dulce catedrală
Poemul meu doar ție se închină.*

*Frumoasă ai rămas din începuturi
Oricâte arcuri îți pândiră talpa,
S-au frânt pe rând săgețile sub scuturi,
Nepieritoare, dragostea mea - Alba.*

*Mi-e dor de tine, asprele porunci
Plecat fiind, pe vârstă mă apasă,
Ca un copil mi-e sufletul pe brânci
Acolo sus în pragul sfânt de casă.*

Ne-am unit și ne unim cu țara

Se zvonesc zăpezile-n pridvor,
Dinspre Munți miroase a pălincă,
De la Alba Iulia spre Dor
E un drum bătătorit de-opincă.

Sub căciulă gândurile ard,
Creierii se mistuie ca para,
Viscolește-n clopotul de-Arad -
Noi ne-am unit și ne unim cu Țara !

Fără Țară nu mai putem fi,
Țara nu mai poate fără noi,
Gem în lanțuri zorile de zi,
Dar n-o să plece soarele-napoi !

Binecuvântat să fie-acest popor,
Acest Întâi în tot și-ntâi de toate,
Decembrie sub fald de tricolor,
Iubirea noastră cea fără de moarte.

Parcă îl văd și-acuma pe furiș
Cum urcă-ncet dinspre eternitate
Acest bărbat frumos, Vasile Goldiș,
Omul de bine și frățietate.

Cuvântul lui sub bolți de catedrală
Se-aude și acuma detunând,
Că neamul nostru nu e neam de fală,
N-a asuprit vreodată, nici în gând.

Și steaua mea a fost de când mă știu
Să-mi văd această nație ferice,
Vasile Goldiș este încă viu,
Cinstire lui poetul astăzi zice.

Se zvonesc zăpezile în prag,
Dinspre Munți gorunii ne mai dor,
De la Alba Iulia spre-Arad
E un drum bătătorit de dor.

Și iarăși Decembrie vine ...

Și iarăși Decembrie vine
Prin sângele nostru urcând,
Primiți-l precum se cuvine
Cu ochii de-atunci lăcrimând.

Sub tâmpla ninsorilor bate
Același Poem ancestral,
La Alba sub porți de Cetate
Viteazul cuvântă pe cal.

Celula lui Horia geme
Și-o scurmă părerea de rău,
Când Iancu își trece prin vreme
Neliniștea-n fluierul său ...

Aici sub țăriile-albastre
Jurat-am cu toții să fim
Pe câmpul durerilor noastre
La-Ntâiul în toate sublim

Și iarăși Decembrie vine,
Doar inima-l știe de când,
Primiți-l precum se cuvine
La Alba-n Cetatea de gând.

DR. CONSTANTIN MISSICI - UN FIU DE SEAMĂ AL PATRIEI

Orice om are antecesorii ereditari, prin care se explică și se exprimă. Ilustra familie de macedo-români Missits de Zamobor ¹⁾ s-a perindat, datorită expansiunii otomane, de-a lungul a trei sau patru veacuri dinspre sudul spre nordul Ungariei. Până la urmă se va stabili, la mijlocul secolului al XVIII-lea, la Sântana. Ceva mai târziu, Atanasie (1800-1866) se va muta, la începutul secolului al XIX-lea, de la Arad la Lipova. Ramura care se stabilește în centrul fostului comitat al Aradului își va pierde urma prin căsătoria descendenților feminini.²⁾

Cine mai știe astăzi că la Agrișul Mare cuptoarele de var, de la poalele cetății de pe vârful "Cioaca", erau ale familiei Missici? ³⁾ În schimb, orașul Lipova i-a perpetuat amintirea. Sever Bocu, în paginile sale memorialistice, avea să-și amintească nostalgic vremurile când Missiceștii erau figuri de prim rang la Lipova.⁴⁾ Bunicul dinspre tată al lui Constantin Missits, Atanasie (1800-1866), amenajase băile de la "Apă acră" în 1852, când le ia în concesiune de la Erariu (Tezaurariat). Ghinionul a fost că la scurtă vreme seacă filonul de apă minerală. Bătrânul Atanasie susținuse Societatea de lectură în limba română, societate care avea să se numească

mai târziu Casina.⁵⁾ Tot el a fost ctitorul primului pod de vase dintre Lipova și Radna, peste râul Mureș. Rezerva și moderația politică pe care le adoptase de-a lungul întregii sale vieți l-au făcut remarcabil mai mult în susținerea școlii și bisericii românești. Fiul său Iuliu - tatăl lui Constantin - i-a urmat exemplul. Si se pare că a fost singurul dintre fiii care a făcut-o.⁶⁾ Casa, atât de impozantă între edificiile civile particulare ale Lipovei veacului trecut, construită de Atanasie, a devenit în prezent muzeu de artă de o înaltă ținută. Ultimii descendenți ai familiei Missits de Zamobor - contemporani cu noi - au ținut să doneze bisericii din Lipova și instituțiilor muzeale de la

Arad și Lipova o serie de bunuri cu valoare memorial-documentară și artistică.⁷⁾

Din căsătoria lui Atanasie cu Ana Panici se nasc trei băieți și o fată. Mezinul, Iuliu (1835-1893), se căsătorește cu Augusta Serb de Cuvin.⁸⁾ Fiul lor, Constantin, unicul copil, își împarte timpul între casele din Lipova și Lugoj. În vremea anilor de liceu, la Lugoj, se bucură de un stipendiu (bursă) din partea Fundației Emanoil Gojdu.⁹⁾ Aici se împrietenește cu Traian Vuia. Faptul nu a fost prea cunoscut, deoarece familia Missici (Missits) a preferat să păstreze discreția necesară când l-a luat sub aripa sa protectoare pe tânărul de talent - viitorul inventator de mai târziu. În toamna anului 1895, cei doi prieteni locuiau împreună la Budapesta. Aici au urmat cursurile facultății de drept și au făcut practică de cancelarie avocațială. Merită să reproducem părerea pe care i-o împărtășește mamei sale despre Vuia: "este un vegetarian, care nu face nimic rău /.../, nu este un naționalist exaltat, dar este un bun român, care are mai multe în minte decât cei cu gura mare (din care se află destui), cu toate că sunt și unii de care putem fi mândri".¹⁰⁾ Ar fi fost extrem de interesant să fi știut la cine se referea, deoarece printre colegi se aflau Iuliu Maniu, Aurel Vlad și mulți alții.

La curent cu întemnițarea memorandiștilor, inclusiv a viitorului său socru, dr. Valeriu Braniște, tânărul nostru student figura printre semnatarii unor adrese de încurajare studențești către redactorul "Dreptății".¹¹⁾

O dată cu renașterea în anul 1895 a societății studențești române "Petru Maior" din Budapesta, figurează printre membrii ordinari ai acesteia.¹²⁾

În primăvara anului 1897, în timp ce era student în anul al doilea, primește o scrisoare de la prietenul său Traian Vuia, din Buziaș, unde acesta din urmă își încheia stagiul final de practică avocațială. Fratele Costi - cum îl numea Vuia - era rugat să facă consemnările necesare în

indicele său studentesc, deoarece se temea că va pierde banii (de bursă - n.n.) și nu-și va putea da examenul de rigoros nici la toamnă.¹³⁾

La începutul anului 1901 locuia împreună cu Traian Vuia la Budapesta, bucurându-se probabil de protecția unchiului său dinspre mamă, Gheorghe Serb de Cuvin.

După absolvirea facultății de drept și susținerea doctoratului, se căsătorește cu fata lui Valeriu Braniște. Curând tânăra familie se mută la Lipova, deschizându-și un birou avocațial. În 1906 i se naște primul copil. În pofida grijilor date de creșterea celor cinci copii (patru fete și un băiat), participă la viața culturală românească a urbei. Printre altele, este membru al Societății pentru fond de teatru român.¹⁵⁾

La sfârșitul primului război mondial avea 40 de ani. Prietenul Vuia se afla la Paris în fruntea destinilor națiunii române.¹⁶⁾ Dar nici prietenul său de la Lipova nu stă cu mâinile-n sân. În luna noiembrie 1918 este ales printre cei cinci delegați ai cercului electoral Lipova cu scopul mărturisit de a participa la hotărârea sorții națiunii române în duminica zilei de 18 noiembrie/1 decembrie 1918 în cadrul solemn al Adunării Naționale de la Alba Iulia.¹⁷⁾ Îndată după Adunare este ales secretar general la resortul de alimentare al Consiliului Dirigent de la Sibiu, unde rămâne până în luna octombrie 1919.¹⁸⁾

Moartea sa, survenită fulgerător la Brașov, în ziua de 31 iulie 1921, lasă în urmă o familie îndoliată, plină de griji. Copiii, împreună cu mama lor, se vor retrage definitiv la rudele dinspre mamă, la Brașov.

Capela familială din cimitirul de la Lipova îi ocrotește mormântul.

În anexă redăm portretul fotografic de maturitate al lui Constantin Missits de Zamobor.

Dan Demșea

NOTE

1. Astfel este transcris corect numele familiei, împreună cu predicatul de cavaler. Localitatea Zamobor făcea parte din comitatul Zagrabiei (Slavonia). Actualmente, Samoborul se află pe teritoriul Croației. Vezi Atlasul istoric ungar pentru gimnazii, Budapesta /1897/, harta concepută de dr. Acsady Ignacz pentru anul 1606 ("Ungaria în vremea păcii vieneze").
2. Unul dintre acești descendenți se face remarcat prin preocupările sale publicistice. Este vorba despre Petronela Cornea, născută Missici, care semna în anul 1897 în paginile revistei "Familia" o serie de articole polemice cu Hermina Popovici-Desseanu (Vezi Bibliografia revistei "Familia" - indice tematic, pozițiile nr. 9104-9107).
3. Muzeul județean Arad, Colecția de istorie a orașului (în continuare prescurtat M.O.), nr. inv. 9426: Contract matrimonial din anul 1827. Acesta menționa proprietatea asupra cuptoarelor de var de la Agriș (astăzi, Agrișul Mare - județul Arad).
4. Sever Bocu, Un veac - al XIX-lea - din istoria Lipovei. Conferință ținută la 6 decembrie în saloanele Despărțământului Astra și a Casinei Române din Lipova. Timișoara /1937/, p. 11.
5. Eugen Victor Popa, Un sfert de veac din trecutul "Băilor Lipova", în "Ziridava", Muzeul județean Arad, 1993, XVIII, p. 387.
6. Arhiva Parohiei ortodoxe române Lipova, Colecția de piese bisericești, Tabel înrămat: "Conspectul fondatorilor Bisericii și Scoalei greco-ortodoxe române din Lipova /.../" îl menționează între cele 24 de persoane fondatoare pe Iuliu Missici de Zamobor în

anul 1857. Redactarea, în anul 1914, a acestui tabel îl ignoră pe Atanasie Missici.

7. Mulțumiri se cuvin pe această cale Floricăi Missici (corect Missits), prin bunăvoința căreia am întregit portretele biografice din prezenta lucrare.

8. Augusta era fiica avocatului român Teodor Serb de Cuvin (informație de la Florica Missits). Teodor Serb îl precedase pe Gheorghe Popa de Teiuș la conducerea comitatului Arad. Vezi ziarul "Albina", Viena, 1867, nr. 12, p. 3.

9. Parohia ortodoxă română din Budapesta, Arhiva Fundațiunii Emanoil Gojdu, Dosar acte, anul 1890, nenumărat. Mulțumim pe această cale bunăvoinței părintelui paroh Maghiar Marius, oferindu-ne posibilitatea consultării acestei arhive.

10. M.O., nr. inv. 9427. Textul originalului este scris în limba germană.

11. Valeriu Braniște, Corespondență (1879-1895), vol. I, Cluj-Napoca, 1985, p. 290-291.

Idem, vol. II, Cluj-Napoca, 1986, p. 10.

12. Rapoartele anuale ale Societății Petru Maior pe anul 1896/7, partea a II-a, p. 17.

13. M.O., nr. inv. 9430 (carte poștală).

14. M.O., nr. inv. 9429. Pe unchiul său - Gheorghe Serb de Cuvin - îl numește familiar "Ghiorghionchi".

15. Revista teatrală, Brașov, 1913.

16. Stefan Pascu, Făurirea statului național unitar român - 1918, vol. II, București, 1983, p. 29, 49.

17. Vezi Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent /.../, Sibiu, 1919.

18. Gheorghe Iancu, Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920). Cluj, 1985, p. 47.

BLAZONUL FAMILIEI MISICI

Numele acestei familii, pe parcursul anilor, în funcție de epocă, a fost scris în mai multe feluri: Missits, Missich, Missics și Misici.

Primul membru al acesteia - Anton - care a apărut pe meleagurile arădene s-a stabilit la Comlăuș, sat aparținător comunei Sântana. ¹ Sursele de care dispunem nu ne indică anul sau măcar perioada acestei stabiliri: Despre Anton știm că este cel mai mic dintre cei trei fii pe care i-a avut Mihai, cel care a fost înnobilat cu titlul de cavaler, în 1764 ² de către împărăteasa Maria Terezia, conferindu-i-se și predicatul de Zamobor. ³

Unicul nepot al lui Anton, Atanasie, este primul membru al familiei Misici de Zamobor care s-a stabilit la Lipova ⁴, întemeind ramura din acest oraș.

Din păcate, datorită peregrinării acestei familii sau a altor vicisitudini istorice ⁵, s-a pierdut originalul diplomei de înnobilare. Dar din fericire, datorită grijii Doamnei profesoare Florica Misici din Brașov, ni s-a păstrat imaginea color a blazonului ⁶, imagine ce ne-a permis să-i facem prezentarea.

Scutul are formatul heraldic clasic și este de culoare albastru intens (albastru cobalt, ultra cobalt marin).

Singura mobilă care încarcă scutul, pe ateraxă verde, constă într-un militar în tunică și întors ușor spre dreapta, pe cap poartă o cască ce are în cimier penaj roșu și albastru. În mâna dreaptă, ridicată pe jumătate, ține o spadă, iar mâna stângă e sprijinită pe teaca spadei.

Scutul este timbrat cu un coif metalic - viziera are două bare - suprapus de o coroană deschisă, din aur, cu trei fleuroane frunziforme, coroană ce indică, în ierarhia nobiliară, rangul de cavaler. Din coroană, ieșind, ne apare tot un militar, dar numai de la genunchi în sus ce are pe cap același coif și același cimier ca și cel din câmpul scutului. Deosebirea constă doar că acesta ține în mâna dreaptă nu o spadă, ci o săgeată ce are în partea inferioară o rozetă, iar mâna stângă o sprijină pe numărul spadei din teaca automată de centură.

Lambrechinii, tot frunziforul, au următoarea cromatică: aur-roșu, cei din dreapta și aur-albastru, cei din stânga.

În urmă cu vreo 8-9 ani, când am vizitat cavoul familiei Misici din cimitirul lipovan "Țarina", se mai afla acolo, într-o rouă, blazonul deschis. Sperăm că s-a păstrat, dacă nu la locul său, măcar la Biserica ortodoxă română din localitate, instituție căreia i-a fost donată această construcție funerară.

Dimitrie Stoi

N O T E

1. Lendvai Miklos, *Temes varmegye nemes csaladjai* (Familiiile nobiliare din comitatul Timiș), vol.III, Timișoara 1905, p.118

2. Idem, p.117

3. Localitate aflată astăzi în Croația.

4. Lendvai Mihlos, op.cit., p.117 și relatarea profesoarei Florica Misici din Brașov, descendentă în viață a ramurii din Lipova.

5. Ca și alte familii de aromâni, și familia Misici, datorită amenințării otomane, s-a refugiat pe teritoriul Ungariei.

6. Mulțumesc și pe această cale prietenului Dan Demșa, muzeograf principal în Muzeul județean Arad, pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție xerocopia color a acestui blazon.

UN ÎNVĂȚĂTOR SLOVAC MILITANT PENTRU UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

În șirul nesfârșit al luptătorilor pentru Unirea Transilvaniei cu România se înscriu și numeroși cetățeni de naționalitate slovacă printre care se numără unul necunoscut până în prezent: învățătorul MARTIN MATEJDES, inițial dascăl la Școala Primară din Totkomlos (Ungaria), nevoit să se refugieze în 1918 la Nădlac și mai apoi la Țipar.

Documentele descoperite recent la Arhivele Statului din Arad vorbesc despre suferințele acestui învățător pricinuite de activitatea sa închinată idealurilor de unire a teritoriilor cu populație slovacă din fostul comitat Bichiș cu România. Astfel, se păstrează până astăzi declarațiile date de autoritățile susmenționatului comitat de către ofițeri ai armatei române în care se consemnează că “domnul Martin Matejdes, învățător slovac, a fost silit la fixarea granițelor, a se refugia din Totkomlos deoarece și domnia sa a fost unul dintre fruntașii slovaci, care a lucrat și agitat pentru alipirea comunelor slovace din fostul comitat Bichiș la România și care în urma acestor fapte a fost amenințat și persecutat de unguri”.

În declarația maiorului Babescu Alexiu, comandantul Batalionului I din Regimentul 1 Dolj, fost prefect al comitatului Bichiș în anii 1918-1919, se arată că Martin Matejdes a fost chiar condamnat de către autoritățile maghiare pentru activitatea sa de militant al unirii comunelor slovace cu România.

Ajuns pe teritoriul României, la Școala Primară de Stat cu limba de predare slovacă din Comuna Țipar, județul Arad a fost foarte bine primit și mult iubit de locuitorii comunei dovadă fiind memoriul acestora pentru a-l menține pe Martin Matejdes ca învățător, cu toate eforturile făcute de notarul comunal Szent György, care pe toate căile și cu orice mijloace dorea să-l înlăture. În cele din urmă dreptatea și adevărul celor mulți a învins, căci ei sunt forța și puterea care au făcut Unirea, iar eforturile noastre, ale celor de azi, nu vor fi nicicând prea mari pentru a-i face cunoscuți.

Copie

Copie

Nr.349.Sp.N.1920.Subprefectura județului Cenad.

Certificat.Dl.Martin Mateides învățător slovac a fost silit la fixarea granițelor a se refugia din Tot-Komlos, unde era domiciliat pe teritoriu român la Nădlac, deoarece și DSa a fost unul dintre acei fruntași Slovaci care a lucrat și agitat pentru adnexarea comunelor slovace la România care în urma acestor fapte a fost amenințat și persecutat de Unguri. - Sunt rugate toate autoritățile noastre militare și civile ai da tot concursul ca pe teritoriul ospital al Țării noastre să se simtă bine, ca prin aceasta să fie recompensat dragostea arătată față de noi și despăgubit în felul acesta pentru daunele materiale ce iau cauzat Ungurii Nădlac, la 3 Mai 1920.Dr.V.Marcoviciu m.p.subprefect. L.S.

1 leu timbru

Număr curent 39/1921

Adeveresc, că copia aceasta intru toate corespunde originalului arătată Nădlac,

la Douăzecișisapte/27/August unamienoaūsutedouăzecișiuu /1921/

Taxa și timbru solvit.L.S.ss. Dr.Adam notar public

Andrei Caciora

Permanencia

Copie autentică.

Declarație.

Subsemnatul Maior Babescu Alexiu din Regimentul Doljiu No. 1. Comandantul Batalionului I-u declar prin aceasta ca Tommas Martin Matejdes locuitor din comuna Nădluc (judetul Cienad) a fost ofiter în Regimentul No. 74 din Treubau, având gradul de sublocotent în rezervă. În anul 1918-1919 în vremea când curs militar prelect al județului Bichis, din Ungaria, susnumitul a luptat la alipirea acelei regiuni slovacesti la Romania Mare, pentru care Ungaria îl cantinase și în urma caruia a refugiat în România și pentru care luptă răz pe tot românii al ajută pe el. -
Arad la 7 iunie 1921 Alexiu Babescu Alexiu imp.
(L.s.) Data în fața noastră (L.s.) Comandantul Reg.
Doljiu No. 1. Nume necunoscut. (L.s.)

Numarul curent: 925/1921.

Această copie scrisă de pe un act mie prezentat de domnul Martin Matejdes, că original, se este scris pe una roau netimbrată, este în conformitate cu actul mie prezentat. Arad, la 1/28/ donexicisiopt Junie 1/1921/ namienonentedonexicisium.

M. Traian Singai
notar public.

Preotul Ștefan Crișan

În seara zilei de 7 aprilie 1984 în Gara Oradea este găsit fără viață pe o linie ferată din fața peronului gării, de către Miliția T.F.Oradea, tânărul preot ȘTEFAN CRIȘAN care venea de la Cluj de unde achiziționase o serie de cărți cu valoare de patrimoniu deosebită, urmând ca de aici să se deplaseze la domiciliul său din orașul Lipova unde locuia împreună cu părinții.

Organele de cercetare au stabilit că decesul ar fi intervenit ca urmare a unui accident de cale ferată. Se părea că fusese lovit de tren. Decesul preotului, pentru mulți care l-au cunoscut, și astăzi constituie o enigmă.

Preotul ȘTEFAN CRIȘAN s-a născut la data de 1 aprilie 1948 în orașul Lipova ca fiu al lui GHEORGHE CRIȘAN și al PAULINEI CRIȘAN. La Lipova termină 10 clase medii, după care frecventează cursurile seminarului teologic de la Caransebeș, pe care îl absolvă în luna iunie 1968, după care urmează Facultatea de Teologie de la Sibiu, pe care o termină la data de 4 octombrie 1977, cu lucrarea de diplomă "ÎNVĂȚĂȚURA DESPRE DUMNEZEU ÎN VECHIUL TESTAMENT". După absolvirea seminarului se călugărește și la data de 21 octombrie 1971 este hirotonisit ca diacon, ulterior, la data de 21 ianuarie 1973 - este hirotonisit ca preot la Mănăstirea Prislop, județul Arad.

Din discuția avută cu d-na profesoară pensionară OLGA SECOȘAN, care l-a cunoscut foarte bine, avându-l o perioadă ca elev, au reieșit următoarele: l-a cunoscut în anul 1964, observându-l foarte frecvent în curtea Bisericii Ortodoxe din orașul Lipova, unde tânărul Crișan desfășura în mod benevol în folosul bisericii diferite activități, printre care și amenajarea unei încăperi cu obiecte a unui mic muzeu.

Perioada cât a fost elev al Liceului din Lipova, după cele spuse de d-na profesoară SECOȘAN, a reieșit că elevul CRIȘAN ȘTEFAN era foarte bine apreciat pentru conduita și sârguința la învățătură, impresionându-l în special problemele de istorie și de religie, visul lui fiind ca să înființeze un muzeu în cadrul orașului cu obiecte de cult și carte veche românească.

În perioada cât a fost preot la Mănăstirea PRISLOP a urmat și cursurile Facultății de Teologie din Sibiu, în această perioadă a locuit într-o casă izolată, desfășurându-și activitatea ca preot în cadrul Mănăstirii, precum și la bisericile din jurul Prislopului care nu aveau preot. În această perioadă a colecționat o serie de piese de cult, icoane diferite, cărți etc.

În ultima perioadă a vieții, fiind preot la Mănăstirea BODROG, era frecvent prezent în librăriile și anticariatele de la Cluj, Oradea,

Timișoara, Arad, de unde își procura cărți din domeniile istorie, filozofie, literatură clasică și străină etc.

În anul 1983 a achiziționat de la prof.universitar ATANASIE POPA de la CLUJ diferite cărți cu valoare de peste 120.000 lei. De altfel în seara când a decedat aducea ultimele lucrări pe care le achiziționase la CLUJ, dar nu a mai apucat să le vadă în dulapurile pe care singur și le amenajase și în care se aflau mii de exemplare de cărți începând cu secolul XV și până în zilele noastre.

În anul 1983, în lunile octombrie și noiembrie vizitează orașul IERUSALIM, precum și mănăstiri de la Muntele ATHOS, de unde primește o diplomă care atestă acest lucru.

L-am cunoscut personal, deoarece în unele direcții aveam preocupări comune. Tot ceea ce a strâns în puținul timp cât a trăit - la deces împlinea 36 ani - constituia un tezaur de artă și cultură veche, modernă și contemporană românească și străină.

Toate materialele pe care le strânsese erau destinate, așa după cum am mai spus, creării în orașul Lipova a unui Muzeu.

Pentru a-i materializa dorința pe care a avut-o, tatăl și mama sa au dorit ca să doneze Bisericii Ortodoxe din Lipova o parte din bunurile agonisite de fiul lor în scopul completării Muzeului Bisericii, la a cărei realizare participase ȘTEFAN CRIȘAN. Conducerea de atunci a Bisericii Ortodoxe nu a fost de acord cu acest lucru; în această situație, familia Preotului ȘTEFAN CRIȘAN a donat Primăriei Orașului Lipova o parte din apartamentul pe care îl aveau în strada Hașdeu nr.22, unde ulterior a fost amenajată Colecția de artă, carte și obiecte de cult la care o contribuție deosebită și-au adus-o d-na prof.COLTA ELENA, de la Muzeul Județean Arad, dl.LUKHAUP IOAN, pe atunci viceprimar al Consiliului Popular oraș Lipova și ing.DRILA LAURENȚIU, conducătorul unei întreprinderi din oraș.

În momentul de față, în cele trei încăperi donate orașului, Colecția expusă în vitrine, așteaptă să fie vizitată și de către elevii liceelor din oraș - ar avea de câștigat vizitând-o.

Din cadrul inventarului de carte, obiecte de artă, obiecte de cult, care au fost donate, se pot cita:

42 manuscrise, printre care amintesc:

-Cazanie scrisă de POPA URS din GOTIGLET, 1680;

-MINEI scris de Dascălușul MUNTEAN VASILE, 1753;

-23 Cărți bisericești din sec.XVI-XVII;

-160 Cărți bisericești din sec.XVIII;

-90 Cărți bisericești din sec.XIX;

-40 Cărți vechi străine din sec.XVI-XVII.

În total, au fost donate 584 cărți vechi, 17 icoane pe sticlă, 16 icoane vechi pe lemn din sec.XVI-XIX, aparținând pictorilor TOMA POENARU din Laz, POPA SIMION din Pitești, ȘTEFAN TENETCHI.

Antemisuri din sec.XVII-XVIII de proveniență grecească, sârbească, rusească sau românească.

Colecții de ziare vechi românești etc. etc.

Aș dori să precizez că în cadrul colecției s-a aflat și lucrarea din sec.XV "CHRONICA HUNGARORUM", autor THUROCZ JOHANNES, tipărită în anul 1488 în limba latină cu caracterele alfabetului gotic, cu alte cuvinte un prețios incunabul.

Putine localități din țară se pot mândri a avea o asemenea bijuterie culturală locală și poate că ar fi bine dacă cei în drept s-ar preocupa de o mai eficientă utilizare a acestei colecții.

Colonel (r) Deaconu Nicolae

AVRAM IANCU ÎN TRADIȚIA POPULARĂ

Fiecare popor își are eroii lui ! Aceștia rămân consemnați de documentele vremii respective, dar rămân și în sufletele curate ale neamului ce i-a zămislit.

Dacă cele consemnate în documente vor fi cândva prelucrate și al vremii colb va fi scuturat, cele din sufletele contemporanilor se vor transmite din gură în gură, din generație în generație.

Dacă primele, despre care amintim mai sus, au partea uneori seacă a documentului, cele transmise oral au mai întotdeauna căldura dragostei venite din prea curate suflete, ale povestitorului.

Desigur că folclorul românesc a cunoscut încă din timpul vieții Craiului Munților numeroase balade și doine legate de marea personalitate care a fost acesta. Ele stau la loc de cinste în numeroase colecții cu profundă dragoste alcătuite de oameni valoroși în problematică.

Nu la acestea doresc să mă refer. Ele au fost și mai sunt încă vizate de către cei de specialitate. Cele ce vor urma sunt luate din cele păstrate pe Valea Mureșului și transmise din generație în generație ...

Pe vremea copilăriei așa de îndepărtate și pentru totdeauna trecute, am păscut și eu o vacă. Era una dintre puținele surse de existență în acele sărăcăcioase vremuri de război și cumplită secetă. Plecam cu vaca la păscut alternativ: o zi eu, una fratele meu. Printre cei veniți cu vitele la păscut se afla și un om foarte bătrân la acea vreme pe nume Moș Tamaș. Omul știa multe și povestea cui vrea să-l asculte întâmplări vechi, întâmplări dedemult. Nu erau povești, erau fapte și întâmplări legate de războaie, de conflicte, de acțiuni ale celor ce trudeau pe moșiile grofilor.

Una dintre istorisirile istețului moșneag vizau pe Crăișorul Munților - AVRAM IANCU.

... În timpul desfășurării întâmplărilor acestea, spunea prea istețul moșneag, prin satul dintre dealuri veneau noaptea o ceată de călăreți.

Nu erau de prin părțile noastre. Veneau de peste dealurile Troașului. Se cunoșteau și după "portul lor" (îmbrăcămintea lor specifică). Veneau la încrucișarea unor drumuri de deal. Aduceau îndemnuri, dar și înscrisuri de la Craiul Munților, dar și de la ajutoarele lui (probabil prefectii). Veneau întotdeauna pe cai albi și purtau căciuli din piele de miel creț. La început oamenii locului veneau cu frică și în număr mic. Cu vremea se adunau tot mai mulți. Li se cerea să se alăture gloatelor de moși ale lui AVRAM IANCU !

Toate au mers până într-o zi, când localnicul grof a auzit și i-a poftit pe jandarmii cu pene de cocoș la cocarde să acționeze. Aceștia găsesec un "bețivan" care să-i ajute. Numai că acesta "se scapă" și povestește la birt "că va fi el cu mulți galbeni și va da udătură la toată lumea".

Atunci tatăl moșului acesta, a trimis pe feciorul cel mare, deci pe fratele celui ce ne-a povestit, să-i aștepte pe călăreți și să le spună "că-i bai" și să vină peste două săptămâni în alt loc, pe Dealul Cruntovei. Jăndarii au așteptat degeaba atunci. Dar au aflat de noul loc al întâlnirii și au venit cu alții ca ei aduși de prin alte sate.

Încercarea lor de a prinde oamenii lancelui n-a reușit. Au tras "cu puștile", dar și călăreții "aveau pistoale și le-au slobozit asupra lor" ! Unul din călăreți a fost pușcat într-un picior și a stat ascuns în casa părinților acestui moș, în capul satului. A plecat abia "pă neauă" trecând dealurile Troașului.

Cam așa povestea MOS TAMAS! Într-o condică scrisă de vătaful grofului, îngropat într-o veche capelă ce nu mai este. Textul puțin lizibil din pricina scurgerii vremurilor l-am văzut la Parohia Catolică cu mulți ani în urmă.

De ce toate acestea ? - va spune cineva.

În primul rând, pentru că acest EROU AL NEAMULUI - AVRAM IANCU - a fost dragostea oamenilor din ARDEAL ! Apoi pentru că, dacă a rămas, peste veacuri, în mințile și sufletele noastre, el a devenit MARTIRUL VEACULUI TRECUT, dar și simbolul luptei pentru dreptate și adevăr !

prof. Septimius Păcurariu

CAII LUI SÂN-TOADER

Tradiția a atribuit Săn-Toaderului funcții inițial ocrotitoare, proteguitoare. Potrivit legendelor vechi, el este un protector al vitelor, fiind serbat pentru ca acestea să nu fie atacate de fiare. Frecvente au fost apoi, în ziua Sfântului Toader, practicile de încurare a cailor.¹⁾

Mai vii în mentalul colectiv, generând o suită de practici sociale, au fost însă pe cât de faimoși pe atât de temuți Cai ai lui Săn-Toader. Personaje mitologice ofensive, malefice, pretinzând să fie respectate prin nelucrare în intervalul afectat (prima săptămână a Postului Paștelui), pedepsind încălcarea unor interdicții, Caii lui Săn-Toader au fost serbați pe o arie foarte largă. Găsim atestări dintre cele mai semnificative la S.Fl.Marian: "Săn-Toader are șapte cai, care sunt șapte feciori voinici și frumoși, dar au cozi și copite ca caii"²⁾; de asemenea, în răspunsurile la chestionarul lingvistic al lui Hașdeu, care ne oferă reprezentarea descriptivă a personajelor și o adresă precisă a acțiunii lor: "Caii lui Săn-Toader sunt niște cai cu statura oablă ca a omului, care, din brâu în sus sunt oameni, iar în jos, sunt cai. Coada, ca să nu o vadă oamenii, o bagă în cizmă (călțun) ..., ei umblă mai mult prin șezători și pe fetele cele mai frumoase le juca, până picau moarte."³⁾

Într-o postură deosebită îi așează, în schimb, Marcel Olinescu în a sa Mitologie românească: "Săn-Toaderii sunt niște flăcăi frumoși și tineri care (împreună cu Tudorusalele -n.n.) joacă hore mândre și horesc cântece frumoase."⁴⁾ Relevantă pentru motivația ofensivă a acțiunii lor, este, potrivit contribuției aceluiași cercetător, ipostaza legendar-mitică a Săn-Toaderului

păzitor la porțile cerului. Acesta, "somnoros de veghia și de frigul iernii", prinzând de veste de fuga soarelui spre miazăzi, fapt ce a făcut "să se clatine temelii lumii", pregătește 9 cai năzdrăvani din grajdurile cerești, pornind în goană în căutarea acestuia.⁵⁾

Înainte de orice, Caii lui Sân Toader reprezintă o dezvoltare originală a ideii structurii duale om-cal, a creaturii compozite, de un antropozoomorfism ingenios, fiind foarte probabil că amintirea unor reprezentări mitologice foarte vechi să fi reverberat până aproape de zilele noastre.

În sensul celor arătate mai sus, atrag atenția similitudinile cu o galerie mitologică extrem de diversă. Se impune întâi asemănarea cu centaurii, ființe fabuloase din mitologia greacă, înfățișați ca oameni cu adaus cabalin. Apoi, într-o aceeași spațialitate culturală, Caii lui Sân-Toader și zmeii sunt apropiați atât prin înfățișare, cât și prin aplecarea erotică, acesteia din urmă fiindu-i asociat, și într-un caz, și-n celălalt, aspectul punitiv-răzbunător. Pe de altă parte, însă, spre deosebire de zmei, și la fel ca orice personaj mitologic, Caii lui Sân-Toader au generat practici și credințe sociale specifice. Manifestarea agresivă la încălcarea interdicției lucrului în apropiere de Marți-Seara, divinitate nefastă din mitologia noastră, care respectă însă un calendar specific.

Temutele personaje, adevărate instanțe justițiar-ordonatoare, impuneau tabu-ul lucrului. "Nu să lucra nimica, că ne era frică și Caii lui Sân-Toader, că vin și ne omoară. Lunea să mai lucra ceva, da-n restu săptămânii mari, nu."⁶⁾ Tabu-ul lucrului s-a extins, de altfel, și asupra bărbaților, care nu duceau la moară, nu mergeau în pădure, unde i-ar fi pândit o nenorocire. Existau și alte interdicții prin respectarea cărora oamenii încercau să se pună la adăpost. "nu se toarce, nu se sapă, căci fiarele sălbatice vin către casă și atunci omul acela care a lucrat aduce nenorocirile și sălbăticiunile peste sat și este urât de toți oamenii lui tot anul."⁷⁾ Serbarea Cailor lui Sân-Toader la începutul postului e plină de semnificații, perioada fiind eminentemente caracterizată prin interdicții, asceză.

Consemnăm o tradiție din Zona Valea Mureșului, pe care o putem considera un adevărat trunchi epic cu valoare arhetipală: "Să zăce e-ar fi fost o șezătoare la furcă, pă vatră la o casă. S-or adunat mai multe fete și-întră ele și-o fată mică. S-or petrecut ele, fără să se gângească că-i prima săptămână în Postu Paștilor, și nu-i bine, pân-or auzat tropote și cai. Pă ușa s-or băgat mai multă fețiori unu mai fain ca altu,

ș-or luat fetele la joc. Le-or giucat, le-or giucat, ca nu altă lume, pân-or picat fetele, moarte. În vremea asta, fata mică, uitându-să bine, o văzut la unu coada gi cal, băgată-n cizmă. S-atunci o fugit, spăretă, ș-o trimes veste-n sat: „Ăștia nu-s feciori, ăștia-s Caili lu Sân-Toader.”⁸⁾

O altă tradiție se construiește în jurul unui motiv foarte răspândit în basme: recunoștința salvatoare a animalului ajutat în situație limită. Aceasta oferă, în același timp, o imaginată ieșire de sub interdicție. „Unui om i-o murit mulțerea, ș-o rămas c-o fată. Înșurându-să iară, o mai dobândit o fată. Mama vitregă, ca să scape de fată, o trimes-o să toarcă, cât îi noaptea, într-o casă părăsată, în săptămâna de la-nceputu Postului Paștilor. Să s-o dus fata să pă drum o-ntâlnit o pisică flămândă, slabă, șă fata i-o dat să mănca miez de pâine șă ce-o avut ea mai bun. Ajunsă în casa părăsată, ș-or auzât la miez de noapte tropote mari. Fata ș-ongrozât, ș-atunci pisica o zăs: ‘Lasă că te apăr io de Caili lu Sân-Toader. De după ușă, le-o spus cailor că nu deschide numa dacă aduc fetei haine frumoase, cum nu ș-or mai văzut. Caili or dus într-un târziu hainele, băgându-le pă sub ușă, numa că, pân-or făcut ei toate astea, ș-o ivit zorile și n-or mai avut nici o putere. Ș-or risipit. A doua sară, ș-o trimes mama și fata ei, ș-aducă acasă zestre. Fata o dat pisicii numa cojile. Noaptea, ivindu-să caili, pisica n-o mai ajutat-o, ș-atuncea or jucat-o caili până-n zori, când o picat moartă.’”⁹⁾

Transcriem și o relatare care surprinde încălcarea interdicției și consecința ei imediată: „Într-o sară din prima săptămână a Postului Mare, mama o stat mai mult c-o trăbuit să coacă pâine. O trecut destulă vreme pân-o scos pâinea din cuptor șă când să termine lucru numa c-o auzât zgomote mari, în pod tropote, șă ș-o pornit toaca din curte să bată. O bătut, fără să se oprească până când ș-or ivit zorile. Ș-atunci i ș-o părut ei că aude o voce care semăna cu aceea a mamei ei, moartă de câțiva ani, spunându-i pe nume și dojenind-o: ‘Vezi ce-ai făcut? De nu eram io, te omorau Caili lu Sân-Toader.’”¹⁰⁾

Desprindem câteva lait-motive ale relatărilor despre manifestările Cailor lui Sân-Toader: nechezaturi, tropote asurzitoare de copite, zornăit de lanțuri, adică o suită de elemente extrase dintr-un registru sonor de natură să inspire teama. „Mama ne spunea să ne băgăm în pat sara, gevreme, șă nu cumva să ne uităm pă fireastă, c-o sparg caili, șă cine știe ce rău is în stare

să facă.” Remarcăm din aceste practici și mentalități o contaminare cu suita de legende despre Marți-Seara.

Tradițiile din zona aflată în atenția noastră mărturisesc credința în șase cai (și nu șapte, cum îndeobște s-a afirmat), câte unul pentru fiecare zi, inclusiv sâmbăta, care însemna vârful încărcăturii emoționale. Dincolo de această zi, când, potrivit unor relatări, ar fi plecat cel mai nefindurător dintre cai, Calul cel Schiop, temutele creaturi n-ar mai fi avut, la scara imaginarului colectiv, nici un suport. Câteva dintre ele au primit nume: Lunei, Macovei (corespunzători primelor două zile ale săptămânii), Calul cel Schiop.

Dacă în prima zi a săptămânii mari, cum a fost numit adesea intervalul care urma Zăpostirii, se făceau negreșit pregătiri pentru intrarea în post (se spălau, de pildă, vasele în leșie), deci era îngăduit lucrul, zilele următoare (Marțea de trăsnete, Miercurea strâmbă, Joia verde, 12 Vineri înaintea Sân-Toaderului) erau petrecute în nelucrare. Pe lângă teama de răzbunarea cailor, oamenii aveau credința că nesupunerea lor ar putea aduce boli (paralizii ale feței, friguri) sau trăsnete.

Culminația întregului interval era reprezentată de ziua de sâmbătă. Tradițiile vechi consemnează o seamă de practici și credințe prilejuite de ziua de Sân-Toader. Se făceau colive, din credința punerii la adăpost de boli, avea loc încurarea cailor. Cea mai importantă practică, de altfel confirmată de cercetările noastre de teren, chiar pentru un interval de timp destul de apropiat zilelor noastre, a fost spălarea părului de către fete. Aceasta trebuia pusă în legătură în primul rând cu însușirea Sân-Toaderului de “patron al coafurii abundente” (Ovidiu Birlea), dar poate fi considerată drept unul dintre numeroasele acte de purificare din această parte a anului. Pregătirile începeau în după-amiaza zilei de vineri. Fetele mergeau în pădure, în căutare de iedera. Alegeau firele cele mai lungi și bogate, pe care, în dimineața zilei de sâmbătă, le fierbeau. Apoi își spălau părul în apa în care se afla iedera și în care așezaseră niște bănuți de argint “ca să le crească părul bogat ca iedera, să fie curate, văzute și căutate ca argintul” (Elisabeta Cuzman Mustafa, Lipova).

În acest timp, îl invocau pe Sân-Toader:
Toagere, Sân-Toagere
Crești păru fetelor
Cum îi coada iepilor.”¹¹⁾

Abia după ce-și spălau părul puteau ieși din casă. “Primu lucru pe care-l făceam era să mergem în

grajd, ca să vedem caii, să ne crească păru cum îs cozile lor".¹²⁾

Ființe fabuloase prea puțin abordate în literatura de specialitate, Caii lui Sân-Toader sunt o creație ingenioasă a imaginarului colectiv. Pasiunea justițiară a acestora pare cu atât mai îndreptățită cu cât omul va fi transferat asupra lor parte din credințele și concepțiile sale morale și religioase.

Lucian Ienășescu

NOTE

1. Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, București, Editura Minerva, 1981, p.81
2. Adrian Fochi, *Valori ale culturii populare românești*, București, Editura Minerva, 1988, p.147 (citată din S.Fl.Marian)
3. I. Mușlea, O. Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu*, București, Editura Minerva, p.357
4. Marcel Olinescu, *Mitologia românească*, Casa Școalelor, p.396
5. Ibidem
6. Informatoare: Guzman Marioara, Sîștarovăț, 1994
7. M. Olinescu, Op.cit.
8. Inf. Luca Valeria, Groșii Noi
9. Inf. Blidaru Paulina, Chesinț
10. Inf. Popa Eva, Lipova
11. Inf. Luca Valeria, Groșii Noi, Dobre Sofia, Monoroștia
12. Inf. Dobre Sofia

"Călușarul de Bocsig"

Peste câțiva ani, în comuna Bocsig se va putea sărbători "centenarul" dansului celui mai răspândit în "spațiul mioritic" - "Călușarul" sau "Călușarii". Spunem "centenarul", pentru că din jurul anilor 1900 există documente fotografice care înfățișează echipe de dansatori ai locului în costumele lor tradiționale, care au dansat acest străvechi, îndrăgit și bărbătesc joc popular al românilor. Nu întâmplător, așadar, la Bocsig s-a inițiat după Revoluția din decembrie 1989, Festivalul și concursul formațiilor de călușari, epuizându-se până acum, iată, cea de a V-a ediție. Atunci, prin 1900-1905, preotul ortodox Alexandru Mănerau (zis popa Spârda) a strâns dintre tinerii satului, prima "ceață" care a dat viață și strălucire dansului călușarilor și a revigorat tradiția "vătafilor" adică a conducătorilor de

joc și în același timp a "instructorului" de dans al formației, precum era datina din moși-strămoși. După această "formație ortodoxă" avea să apară și o alta, greco-catolică. Există chiar și înfrățirea dintre vătafi celor două formații - vătaful ortodox și cel greco-catolic, Gligor Belean și Palcu Pavel, dar documentele iconografice nu atestă numai atât, ci și "momentul jurământului" depus de toți jucătorii de călușar, când se scanda: **"Jurăm, jurăm, călușarul să-l jucăm și pe veci să îl păstrăm"**, după care se "defila", de obicei pe traseul biserică - sala de joc a căminului cultural.

Dintr-o listă de nume din 1920 ținută până în 1970, putem număra 11 vătafi ai călușarilor ortodocși, dintre care foarte renumit era vătaful Stan Simion Țucra despre care se povestește că a jucat călușarul

Călușarii și corul bisericesc ortodox din Bocsig în anul 1918. (Al treilea din dreapta rândului doi, preotul Măneran Alexandru, delegatul comunei Bocsig la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918)

Călușarul greco-catolic din Bocsig - Fotografie din anul 1928

“stând în mâini”. La fel, călușarii greco-catolici își au primul vătaf cunoscut din anul 1928 în persoana lui Alexandru Bătrâna, șirul vătafilor fiind neîntrerupt până în 1970. Fapt demn de remarcat, în ciuda vitregiei “ateismului științific”, cele două formații au continuat să existe, fiecare cu vătafii lor, nedivulgate a fi “ortodoxă” și “greco-catolică”. În anul 1970, cele două formații se contopesc în una singură sub conducerea vătafului Nicolae Hălmăgean, când cele mai frumoase figuri ale ambelor “cete” s-au unit într-un singur joc. În 1976 se face ultima numire “tradițională” de vătaf în persoana lui Nicolae Cilan (Tâbâc).

Călușarul “de Bocsig” se dansează în trei variante: “Călușarul cu bâte” la Mânerău și Răpsig, călușarul “unit” și cel “ortodox” la Bocsig. Fiecare formație are un număr impar de membri, de la 7 la 15, unul dintre ei fiind vătaful. De obicei “Călușarul” se dansa la Rusalii când se sfințeau pășunile, vitele și stăpânii acestora în curtea bisericii, mai apoi a școlii sau a primăriei. Acum, mai nou, călușarul se joacă la fiecare sărbătoare mai importantă a anului: Căciun, Anul Nou, Paști, Rusalii.

Dansul călușarilor este foarte îndrăgit de

bocsigani și cei din satele din jur. Localnicii susțin că dorința lor de suflet este “să nu se sfârșească niciodată”, el fiindu-le necesar “ca aerul și credința”. Cea mai mare grijă pentru ei este să fie transmis ca dar generațiilor mileniului III, așa cum a fost transmis până acum, din generație în generație. Pentru ei “Călușarul” este o altă “Coloană a infinitului” prin care românii urcă spre albastru și vis în țara lui Eminescu, Brâncuși, Enescu și Vuia.

Cea de-a cincea ediție a Festivalului și concursului formațiilor de călușari s-a încheiat cu câștigarea locului I a formațiilor din Bârsa - Aldești și Bocsig, urmate de călușarii din Șicula (locul al III-lea) locul al doilea nefiind acordat de juriu. Cu mențiune a fost distinsă formația din Craiva.

În fine, s-au acordat și câteva diplome pentru cea mai tânără formație, comunei Beliu; pentru cel mai tânăr călușar - copilului Sergiu Pop și pentru contribuția adusă la organizarea festivalului, d-lui Teodor Coraș, directorul Căminului cultural.

Constantin Cismaș

O

BIOGRAFIE EXEMPLARĂ

GEORGE VANCU

(1919 - 1993)

Compozitorul și dirijorul GEORGE VANCU s-a născut la 26 octombrie 1919 la Radna-Lipova, județul Arad, dintr-o familie de țărani, mama Maria (născută Nincu) din Sâmbăteni și tatăl Teodor Vancu, tenor întâi în corul din Radna, dirijat de învățătorul Traian Givulescu.

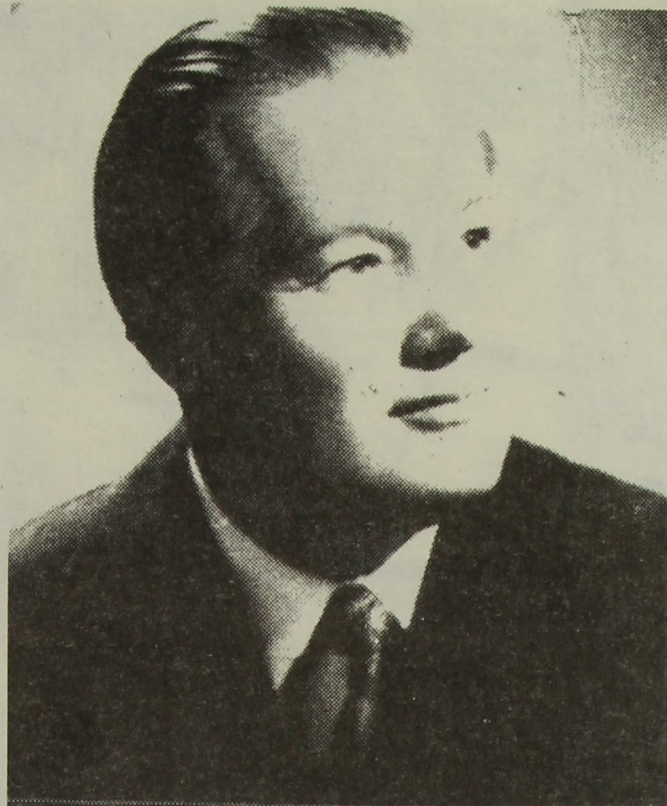
Încă din copilărie, George a fost atras de muzica populară însoțind-o pe sora sa duminica la jocul satului, unde asculta cu sufletul la gură taraful de lăutari din localitate.

La marile sărbători creștine, împreună cu tatăl său Teodor Vancu, impresionat de corul din Radna, era nelipsit la concertele de colinde și cântece populare susținute în fața localnicilor de către acest cor.

Dragostea pentru muzică - muzica populară, corală și cea locală, în special - i-au îndreptat pașii lui George Vancu înspre porțile Institutului de Artă din Timișoara (1947-1949), unde l-a avut ca mentor pe marele folclorist NICOLAE URSU, care l-a îndemnat să studieze și să culegă folclor din zona Aradului.

A activat ca profesor suplinitor de muzică la cele două licee din Lipova, unde s-a comportat ca un adevărat luminător, insuflând copiilor dragostea pentru muzică. Pe lângă activitatea de la catedră, George Vancu a condus activitatea corului bărbătesc și a corului mixt "DOINA" din Lipova de la ai căror membri a cules 60 de colinde (prima culegere, intitulată chiar așa: "60 de Colinde").

Și-a continuat studiile la Conservatorul "Ciprian

Porumbescu” din București, iar după absolvire, a lucrat ca cercetător la Institutul de folclor.

În 1960, George Vancu a fost angajat redactor muzical la Radio București unde, la scurt timp, datorită culturii sale muzicale de excepție, este trecut în fruntea Orchestrei populare Radio, orchestră pe care a dirijat-o până la 1 octombrie 1983, când se pensionează.

Sub bagheta marelui dirijor George Vancu și-au făcut din nume un renume Lucreția Ciobanu, Stefan Lăzărescu, Irina Loghin, Benone Sinulescu, Maria Ciobanu, Maria Butaciu, Tiberiu Ceia, Ion Dolănescu, Ionela Prodan, Florica Bradu, Florica Ungur, Viorica Flintașu, Saveta Bogdan, Nicolae Sabău, Petre Săbădeanu, Mariana Drăghicescu, Ana Pacatiuș, Ana Munteanu, Valeria Peter-Predescu, Maria Haiduc, Sofia Pop, Florica Duma, Viorel Costin ș.a.

Generațiile de interpreți ai muzicii populare din ultimii ani i-au prilejuit dirijorului George Vancu, care a fost invitat în juriile diferitelor concursuri și Festivaluri naționale și internaționale de folclor, să cunoască talente pe care cu aceeași dragoste și pasiune le-a ajutat să se dăruiască artei interpretării cântecului popular.

În afară de muzica populară, George Vancu s-a preocupat și de muzica corală, compunând lucrări pentru grupuri vocale, formații mixte și voci egale din care amintim: “Drag mi-e cântecul și jocul”, “Fluier, fluieraș”, “În sat”, “Mulți ani cu bucurie”, Românie, dulce țară”, ultima fiind preluată în repertoriul corului de cameră “LIRA” din Lipova, în semn de respect pentru cel care s-a ridicat aici, la Lipova, ca apoi, de la Lipova să ducă cu el în toată țara frumusețea cântecului nostru popular. Într-un ultim popas, s-a întors pentru totdeauna la Radna-Lipova, în urmă cu doi ani, pentru a se odihni în pământul locurilor natale atât de dragi lui.

Petru Gherman

Cartea franceză în România, în colecția unui bibliofil

În cadrul "Zilelor francofoniei de la Arad derulate la sfârșitul lunii octombrie din acest an, luni, 23 octombrie, chiar cu prilejul inaugurării acestora, s-a vernisat în holul Teatrului de Stat o expoziție de un interes aparte și care a stârnit o veritabilă curiozitate, atât prin isolitul ei, cât și prin marea diversitate, valoare și bogăție a tuturor exponatelor.

Este vorba de "Cartea franceză în România în colecția unui bibliofil" - prof. univ. dr. Ion Iliescu.

Ea a cuprins câteva sute de cărți dintr-o colecție care numără de fapt mii de exemplare, aranjate în 18 vitrine corespunzătoare tot atâtor tematici: poezie, roman, dramaturgie, filosofie, stilistică, istorie, geografie, psihologie, cărți despre război, documentare, cărți franceze interzise în România etc., etc.

Valoarea bibliofilă evidentă, raritatea exemplarelor sau unicitatea lor, dedicațiile celebre către cititori români sau francezi mai mult sau mai puțin celebri și ei, autografele

originale, ilustrațiile renumite prin autorii lor sau ex-libris-urile care le individualizează și le conferă o noblețe în plus, iată gama deliciilor care le-au oferit inestimabilele exemplare cunoscătorilor, bibliofililor arădeni, în general tuturor iubitorilor de carte.

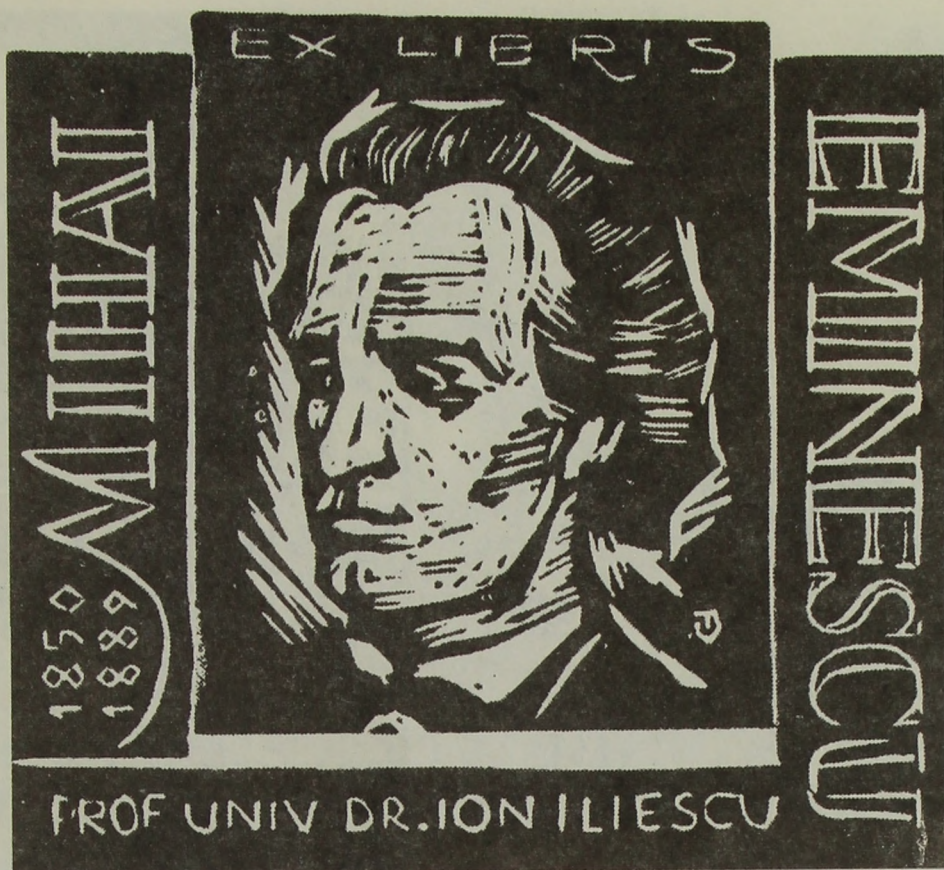
O bogată vitrină, de pildă, a cuprins o serie de cărți care nu numai că au fost interzise în România până la Revoluția din decembrie 1989, dar la care și îți era frică să te gândești datorită

conținutului lor: "Lenin n-a fost comunist", "Sfârșitul sovietelor" (o carte de o premoniție absolut uimitoare!) "Teroarea roșie" și multe altele. Cu cât risc au fost ele colecționate și adăpostite de împătimitul lor colecționar e inutil să mai vorbim!

Firește, expoziția despre care vorbim n-a prezentat numai cărți "senzaționale" pentru vremea care o trăim ci și lucrări fundamentale ale culturii franceze, cărți vechi sau mai noi incluzând operele marilor clasici ai literaturii franceze cu mare circulație în provinciile românești de-a lungul ultimelor două secole și care au contribuit atât de mult la

formarea și educarea unor generații întregi de români în spiritul mării culturi a Franței, a marelui umanism ce a înnobilat sufletele și mințile de-a lungul și de-a latul continentului european.

A mai existat în expoziția marelui bibliofil care este prof. univ. dr. Ion Iliescu și o secțiune cu traduceri din literatura română în limba franceză. Printre ele s-a remarcat traducerea din 1934 datorată lui L. Barral din Eminescu: **"Poemes choisis"**, o ediție excelentă în care figurează câteva din cele mai reușite traduceri ale liricii Luceafărului poeziei românești în limba lui Moliere. Exemplarul expus este chiar exemplarul de lucru al traducătorului, cu șpalturilor sale, cu ștersături și adăugiri, cu atașarea unor vignete sau ilustrații, ba chiar cu portretul în tuș al poetului realizat de traducător.

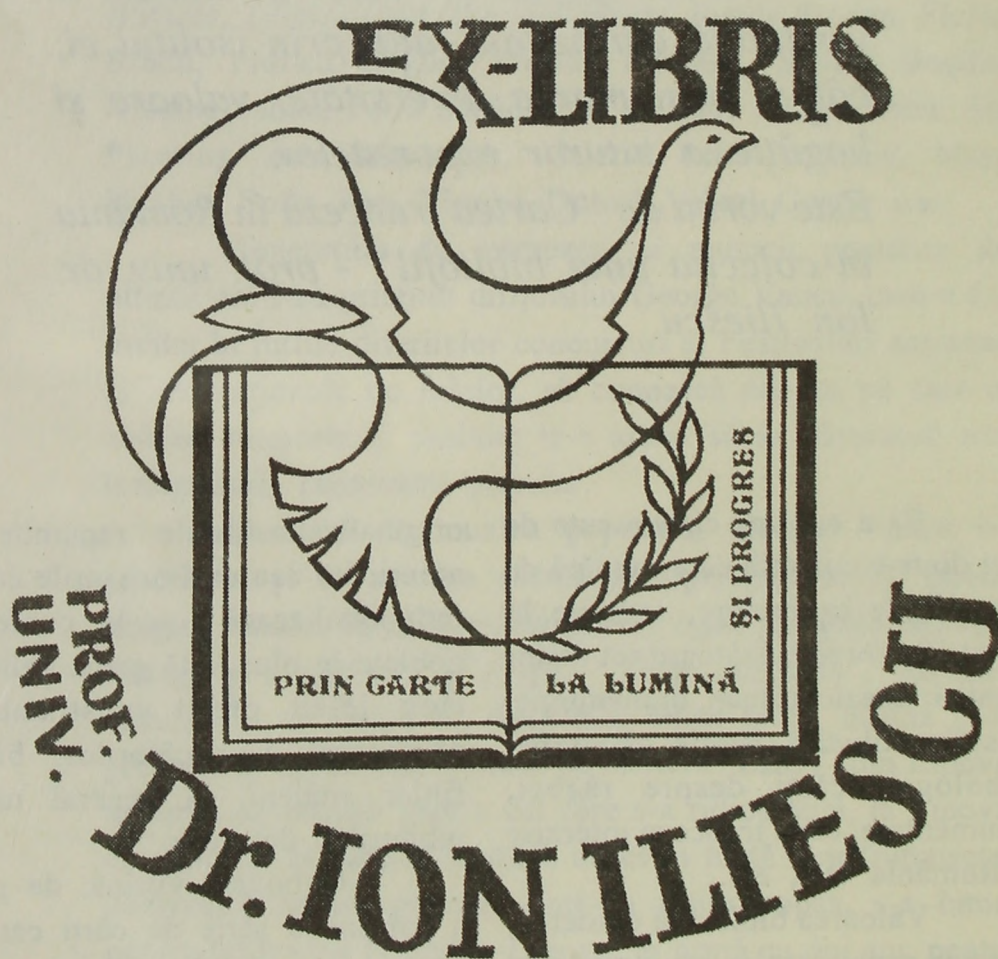
În fine, prin ineditul ei, a stârnit un real interes și ediția princeps a traducerii în franceză a marelui fizician german Ernst Mach **"La connaissance et l'erreur"**, Paris 1919, o carte celebră în epocă, disputată, contestată, admirată, în orice caz cu mare înrâurire asupra gândirii filosofice de la începutul secolului nostru aflat spre sfârșitul său.

Multe, cu adevărat multe s-ar mai putea spune despre expoziția colecționarului bibliofil de excepție care este dl. prof. univ. dr. Ion Iliescu din Timișoara, mai ales că sunt mulți anii - 50 la număr - de când s-a dedicat trup și suflet, material și spiritual fie spus - pasiunii sale pentru cartea rară.

Pentru el, pentru destinul nepieritor al cărților în sine are, desigur, o semnificație aparte cartea semnată de Maupassant - **"Mai tare ca moartea"** împușcată prin hazard cu un glonț rătăcit în zilele de sânge ale lui decembrie 1989 de la Timișoara și care în expoziția despre care relatăm figura chiar cu glonțul care a străpuns-o!

Pentru publicul arădean vizionarea expoziției în întregul ei a constituit după toate aparențele o reușită admirabilă.

Cronicar

Ținutul arădean în filele unei lucrări de arheologie

Fără îndoială că "Dacia Apuseană"*, lucrare complexă de arheologie, elaborată de către profesorul universitar, arheologul și istoricul orădean Sever Dumitrașcu, umple un mare gol din istoria antică ce s-a desfășurat în actualul spațiu românesc cuprins între râul Mureș, la miazăzi, și Munții Oașului, în partea de nord, având ca limită estică crestele Apusenilor. De la început trebuie să subliniem însemnătatea unor astfel de ample studii de istorie veche în care se prezintă situația pe planul descoperirilor arheologice dintr-un anumit ținut al țării noastre, deoarece acest gen de lucrări vor facilita elaborarea într-un viitor (pe care îl dorim cât mai apropiat) a unui nou tratat de istorie a României.

Dacă ne referim la aparatul științific al cărții, constând din aproape opt sute de trimiteri la diferite studii de specialitate apărute în țară și în străinătate, note care se extind pe nu mai puțin de 60 de pagini, rezultă că autorul a depus un impresionant travaliu, demn de toată admirația. Punând la socoteală și cei aproape treizeci de ani de cercetări arheologice efectuate de către colective ale Muzeului Țării Crișurilor, coordonate de către Dl. Sever Dumitrașcu, se poate conchide că un arheolog realizează o astfel de lucrare doar o singură dată în toată cariera sa.

Sunt cunoscute cercetările fructuoase întreprinse de către Sever Dumitrașcu pe întregul cuprins al Crișanei, săpături în decursul cărora s-a documentat temeinic și concret, prin materiale arheologice a căror prezență și încadrare cronologică și etnică nu pot fi negate, prezența dacilor în Crișana, cu întregul complex de date ce se referă la societatea autohtonă din ultimele trei, patru secole anterioare lui Iisus Hristos. Dacă până la șirul campaniilor de investigații arheologice întreprinse de către autorul lucrării prezentate se considera că aria crișeană ar fi fost un spațiu celtic și sarmato-iazyg, după decenii de căutări, e atestată o puternică locuire dacică, iar alogeni se dovedește că au viețuit temporar în cadrul unei permanențe dacice.

Pentru a ne rezuma la ceea ce ne-ar obliga titlul acestui material, vom proceda la o succintă enumerare

a punctelor arheologice din județul Arad ce sunt comentate în cadrul monografiei "Dacia Apuseană". Au fost incluse în volum rezultatele investigațiilor de la Cicir, Moroda, Șiria și Sântana (așezări ale dacilor liberi), apoi necropola de incinerare de la Sântana, tezaurele monetare compuse din denari republicani romani, provenite de la Covăsânț și Vânători, ceramica de tipul terra sigillata de la Cicir, Moroda, Pecica, Sântana, Șimand, fibulele de bronz de la Arad-Ceala, Dorobanți, Sântana, Șimand, precum și descoperirile monetare întâmplătoare de la Arad, Arad-Ceala, Buhani, Chisindia, Chișineu-Criș, Cicir, Dezna, Păuliș, Pecica, Peregul Mic, Seleuș, Tauș, Troaș etc. Nu mai puțin importante sunt descoperirile monetare de secol III-IV d.Chr. de la Arad, Arad-Ceala, Horia, Nădlac, Pecica și Sântana. Totodată în perimetrul arădean de la nord de Mureș sunt consemnate fortificațiile dacice de la Pecica, Berindia și Clint, aceasta din urmă situată aproape de limita de sud a județului Bihor.

Scurta noastră trecere în revistă a localităților arădene a căror vestigii arheologice sunt analizate științific de către arheologul reputat orădean, însumând circa 30 de descoperiri mai importante, atestă cu prisosință prezența strămoșilor daci și daco-romani pe aria județului nostru, fapt atestat, fără îndoială, și prin o serie de articole pe care arheologi ai Complexului Muzeal Județean Arad le-au publicat în anuare muzeistice, în special în "Ziridava".

Lucrarea D-lui Sever Dumitrașcu ar putea fi și pentru noi arădenii un exemplu de urmat, știut fiind că după anul 1989 nu s-a mai publicat în județul Arad nici o monografie arheologică consistentă.

Înainte de a încheia e de evidențiat și amănuntul esențial că în "Dacia Apuseană" sunt prezentate descoperirile de factură dacică din Ungaria și Slovacia, punând la dispoziția cititorilor o informație arheologică pe cât de veridică pe atât de interesantă.

Liviu Mărghitan

* Sever Dumitrașcu - Dacia Apuseană, Oradea, 1993, 210p + 43 fig.

JUDEȚUL ARAD ÎN SPRIJINUL ADMINISTRAȚIEI SUCEVENE

În condițiile din primăvara anului 1944 când trupele sovietice au alungat, prin lupte sângeroase, grupul de armate hitlerist "Sud" din Bielorussia și Ucraina, trecând la urmărirea armatelor germano-române, a început evacuarea masivă a populației din Bucovina, Basarabia și Moldova spre interiorul țării, la vest de linia Nehoi - Buzău - Urziceni - Chioasele.¹⁾ Acțiunea nu se desfășura la întâmplare. Ea era coordonată de Comisariatul General al Refugiaților și Evacuațiilor, departament din subordinea Ministerului Afacerilor Străine, înființat în mai 1944 prin modificarea Legii pentru constituirea Comisariatului General al Refugiaților din Transilvania de Nord.²⁾

După ce în aprilie 1944 Armata Roșie a ajuns la Nistru și se pregătea să forțeze trecerea către cursul râului Prut, România se afla în fața iminenței ocupației militare sovietice și a perspectivei transformării teritoriului său în teatru de război.³⁾ Atunci au intrat în alertă și autoritățile publice, împreună cu populația civilă din județul Suceava, situat în imediata vecinătate a frontului, căutându-și refugiu și adăpost pe care, în parte, le-a oferit județul Arad.

Articolul evidențiază probele scrise, deținute de Arhivele Statului din Arad, despre acest segment al istoriei contemporane românești. Documentele, fără să abunde, edifică totuși asupra dimensiunilor evenimentului. Semnale despre o posibilă evacuare în județul Arad a autorităților publice din județele aflate în zona frontului existau anterior recurgerii propriu-zise la această soluție extremă. Încă la mijlocul lunii februarie 1944 se făceau pregătiri în vederea găzduirii în orașul și județul Arad a administrației județului Suceava (precum și a unui însemnat număr de instituții și persoane din alte județe aflate în Basarabia, Bucovina și Moldova,⁴⁾ care nu formează însă obiectul prezentului articol).

Prima unitate suceveană sosită la Arad, potrivit unui raport adresat Ministerului Afacerilor Interne, la 1 aprilie 1944, a fost Căminul de Ucenici. Au urmat, la 8 aprilie, Inspectoratul Scolar, Prefectura județului Suceava, Primăria orașului Suceava, preturile de plasă și primăriile comunale din același județ, care au adus și 5 vagoane de arhivă.⁵⁾

Se păstrează o situație centralizată, întocmită de însuși prefectul de atunci al județului Suceava, cu informații complete despre dispersarea în țară a populației și autorităților din județul pe care-l conducea.⁶⁾ Consultând-o desprindem denumirile localităților și autorităților evacuate, numărul locuitorilor precum și localitățile în care și-au găsit refugiu. Aflăm astfel că un număr de 1707 persoane, din rândul populației civile domiciliată în comunele situate în perimetrul plaselor Cetatea Sucevii și Solca, au fost primite de 29 comune de pe raza județului Mehedinți. În ceea ce privește administrația suceveană, aceasta s-a instalat în județul Arad, în felul următor: Prefectura județului Suceava și Primăria orașului Suceava în comuna Mândruloc-Arad, Pretura plasei Cetatea Sucevii împreună cu primăriile și notariatele comunale subordonate (Adâncata, Bosanci, Burdujeni, Călinești, Costâna, Danila, Dărmănești, Ipotești, Ițcani, Lipoveni, Liteni, Măriței, Mihoveni, Mitocul-Drag, Scheia, Sfântu Ilie, Stroești, Todirești, Tișăuți și Udești), în comuna Chișineu-Criș, iar Pretura plasei Solca împreună cu primăriile și notariatele comunale aparținătoare (Arbore, Balaceana, Baiășești, Berchișești, Botoșana, Comănești, Cacica, Cajvana, Drăgoești, Ilișești, Iaslovăț, Măzănăești, Părtești de Jos, Părtești de Sus, Poeni/Solca, Stupca și Solca), în comuna Pecica, județul Arad. Oficiile evacuate au fost însoțite de propriul personal, membrii corpului didactic, membrii clerului și familiile acestora, însumând 1318 persoane. Repartizarea lor în județ s-a făcut astfel: în municipiul Arad 497 persoane,

în plasa Aradu Nou 62, în plasa Chişineu-Criş 59, în plasa Gurahonţ 24, în plasa Hălmagiu 12, în plasa Ineu 143, în plasa Pecica 110, în plasa Radna 29, în plasa Săvârşin 51, în plasa Sebiş 87, în plasa Sfânta Ana 74, în plasa Siria 107 şi în plasa Târnova 10 persoane.

Pe lângă autorităţile amintite, în judeţul Arad şi-au aflat adăpost vremelnice şi Judecătoria Suceava (în comuna Buteni), Judecătoria Ilişeşti (în comuna Hălmagiu), Inspectoratul Scolar Judeţean (în comuna Comlăuş) şi, aşa cum s-a mai arătat, Căminul de Ucenici (în oraşul Arad).

Documentul invocat mai consemnează şi alte 7 judeţe, Bihor, Dâmboviţa, Hunedoara, Olt, Romanati, Severin şi Vâlcea, care au oferit găzduire următoarelor instituţii sucevene: Serviciul Sanitar, Serviciul Sanitar-Veterinar, Camera de Agricultură, Tribunalul, Liceul de Băieţi "Stefan cel Mare", Liceul de Fete "Doamna Maria", Gimnaziul Industrial de Băieţi, Gimnaziul Industrial de Fete, Gimnaziul Comercial de Băieţi, Cercul Teritorial, Administraţia Financiară, Poliţia oraşului şi Legiunea de Jandarmi.

Cu toată amploarea acţiunii de evacuare, este lesne de observat că ea nu a afectat decât o mică parte a populaţiei judeţului. O confirmă şi un raport din 11 iunie 1944 al aceluiaşi prefect sucevean, adresat Prefecturii judeţului Arad⁷⁾, în care se menţionează că marea majoritate a populaţiei civile, formată îndeosebi din ţărani, n-a cerut evacuarea întrucât, pe de o parte, nu credea în posibilitatea unei ocupaţii ruseşti, iar, pe de alta, "n-a putut să se despartă de brazda strămoşască", avere unică şi sfântă. Atunci când totuşi armatele de ocupaţie au pătruns pe teritoriul judeţului, ei s-au refugiat, dar cât mai aproape, în judeţul limitrof, Câmpulung Moldovenesc, unde greutăţile în aprovizionarea cu cele necesare traiului şi lipsurile de tot felul erau mult mai chinuitoare decât în interiorul ţării.

Dispersarea populaţiei civile a judeţului Suceava în 10 judeţe din ţară a făcut peste măsură de anevoios, ba chiar imposibil, contactul cu administraţia proprie, dislocată, la rândul ei, împreună cu lăzile de arhivă, în localităţile amintite din judeţul Arad. În atare situaţie, populaţia nu-şi putea obţine actele necesare, după cum personalul administrativ era frânat în rezolvarea la termen a lucrărilor cerute, care, potrivit documentului citat, constau în acea vreme din "verificarea gestiunilor", "încheierea conturilor", inventarierea bunurilor evacuate ş.a. Datorită grabei în care s-a produs evacuarea şi a lipsei de vagoane sau altor mijloace de transport, rechiziţionate în cea mai mare parte pentru front, oamenii nu şi-au luat cu sine decât un prea sumar bagaj. De aceea, încă de la început, s-au văzut copleşiţi de privaţiuni, fapt amplificat şi de izolarea faţă de autorităţile proprii. Prefectul şi conducătorii preturilor Cetatea Sucevii şi Solca, instalaţi respectiv la Mândruloc, Chişineu-Criş şi Pecica, judeţul Arad, reuşeau doar anevoie să se deplaseze în cele 29 localităţi rurale din judeţul Mehedinţi situate la mari distanţe de calea ferată, unde se găseau evacuaţi concetăţenii lor. Cât despre cei stabiliţi în judeţul Câmpulung Moldovenesc, ei erau cu desăvârşire rupţi de autorităţile administrative. Nici chiar autoturismul aparţinând Prefecturii judeţului Suceava nu mai servea pentru legătura cu populaţia evacuată, acesta fiind predat pentru garare, din ordinul Ministerului Afacerilor Interne, Prefecturii Judeţului Arad.

Situaţia majorităţii funcţionarilor administrativi evacuaţi, a căror salarizare rămăsese în sarcina instituţiilor în evidenţele cărora se aflau, nu era cu nimic mai uşoară decât a populaţiei civile.⁸⁾ Ei nu-şi primeau cu lunile drepturile. Pentru a le veni în ajutor, generalul Banciu, prefectul de Arad, a intervenit în repetate rânduri la Ministerul Afacerilor Interne din Bucureşti. Ultima dată a făcut-o la 13 septembrie 1944, arătând starea insuportabilă în care se aflau aceştia, obligaţi să apeleze la mila semenilor întrucât de 5 luni nu-şi primiseră lefurile.⁹⁾

O parte a funcţionarilor suceveni, 25 la număr, au avut şansa de a fi încadraţi în posturile devenite vacante la Prefectura judeţului Arad şi la preturile de plasă subordonate, plata lor fiind asigurată din bugetul judeţului Arad. Se păstrează decizia colectivă de numire şi tabelul nominal al acestora¹⁰⁾, cu indicarea funcţiilor avute, a autorităţilor de provenienţă şi

a celor la care au fost repartizați, precum și a datei de prezentare la noile posturi. Tabelul facilitează observația că unii dintre funcționarii respectivi au ajuns în județul Arad și s-au prezentat la post cu câteva zile înainte de sosirea instituțiilor de la care proveneau.

Cunoscând situația grea cu care se confruntau noii refugiați din zona frontului, lipsiți de mijloace de întreținere, Comisariatul General al Refugiaților și Evacuaților a transmis Prefecturii județului Arad dezlegarea dată de Ministerul Finanțelor privind întrebuințarea fondurilor bugetare pe exercițiul 1944/1945 pentru asigurarea ajutoarelor în bani și natură pe seama acestora.¹¹⁾

Eforturile autorităților de stat ale vremii de a-i ajuta pe refugiați și evacuați, au fost realități permanente care le onorează. Ele nu puteau acoperi însă toate nevoile și durerile oamenilor. De aceea, mai ales după încetarea stării de război cu U.R.S.S., în urma actului de la 23 August 1944, instituțiile și populația evacuate erau nerăbdătoare să revină la sediile și casele părăsite de nevoie la începutul lunii aprilie. Momentul mult așteptat avea să mai întârzie încă până în a doua decadă a lunii octombrie când, în sfârșit, în temeiul ordinului telegrafic al Ministerului Afacerilor Interne din București 12), s-a trecut, în mod organizat, la pregătirea întoarcerii din "băjenie".

Au fost instituite "permanente" la sediile Prefecturii județului Arad, Primăriei municipiului Arad, Preturii plasei Chișineu-Criș și Preturii plasei Pecica, unde s-au concentrat toți funcționarii administrativi ai instituțiilor similare sucevene, împreună cu familiile lor, cu arhivele și bunurile de inventar, în vederea îmbarcării în vagoane. În funcție de disponibilul de vagoane, plecarea s-a eșalonat în două urgențe. La început s-au imbarcat și au urmat calea de întoarcere spre locurile de origină unitățile administrative cu funcționarii, arhivele și bunurile de inventar, iar în urgența a II-a, familiile funcționarilor.¹³⁾

Astfel s-a încheiat un episod frământat din trecutul meleagurilor sucevene și al altor regiuni afectate de starea de război a țării, despre care istoria contemporană de până în decembrie 1989, nu pomenea nimic. Este timpul, de aceea, să dezvelim și aceste izvoare de arhivă, să le dăm cuvântul, spre a mai adăuga, prin intermediul lor, o nouă infuzie de adevăr cunoașterii istorice.

Mircea Timbus

NOTE

- 1). Arh.St.Arad, fond Prefectura județului Arad - Acte administrative, dosar 224/1944, f.4.
- 2). Legea nr.288/23 mai 1944, publicată în Monitorul Oficial nr.121/26 mai 1944, prin care se modifică Legea nr.837/19 noiembrie 1942 pentru înființarea Comisariatului General al Refugiaților din Transilvania de Nord.
- 3). "Marea conflagrație a secolului XX", București, 1974, p.350-151 și Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, "Istoria Românilor de la 1821 până în 1989", București, 1994, p.350.
- 4). Arh.St.Arad, fond Prefectura județului Arad - Acte administrative, dosar 167/1944, f.26, 30-32.
- 5). Ibidem, f.9, 11, 13.
- 6). Ibidem, dosar 8/1944, f.3.
- 7). Ibidem, f.1-2.
- 8). Ibidem, dosar 4/1944, f.11.
- 9). Ibidem, dosar 27/1944, f.1.
- 10). Ibidem, dosar 242/1944, f.1 și dosar 292/1944, f.24-25.
- 11). Ibidem, dosar 169/1944, f.4.
- 12). Ibidem, dosar 32/1944, f.1. Este vorba despre ordinul M.A.I. nr.59385 din 11 octombrie 1944.
- 13). Ibidem, f.1-12.

